

Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću

Antunović, Ana Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:040866>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ana Marija Antunović

Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ana Marija Antunović
Matični broj: 0009065213

Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost i informatika

Mentorica: prof. dr. sc. Diana Stolac

Rijeka, studeni 2019.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Metodologija istraživanja.....	2
3. Hrvatski jezik i povijesne prilike u 18. stoljeću.....	4
3.1. Reforma školstva	5
3.2. Hrvatski jezik u 18. stoljeću	8
3.3. Književnost	11
4. Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću	13
5. Kratki navuk za pravopisanje horvatzko za potrebnost narodnih škol (1779.)	15
5.1. Prvo poglavlje	18
5.1.1. Od vzètja pràvih fzlòv	18
5.1.1.1. A dio	19
5.1.1.2. B dio	21
5.1.2. Od potrebuvanja velikih fzlòv	23
5.2. Drugo poglavlje	24
5.3. Treće poglavlje	26
5.4. Četvrto poglavlje	28
6. Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.	29
6.1. Pervo poglavje	32
6.1.1. I. Oddilenje: Od Potribe velikih Slovah.....	32
6.1.2. II. Oddilenje: Od potribe slicnieh, i jednako glasechieh Slovah	33

6.1.3. III. Oddilenje: Od Podvajanja Slovah	35
6.1.4. IV. Oddilenje: Od potrebnih i odvisnih Slovah	35
6.1.5. V. Oddilenje: Od Uredjenja Slovah	36
6.2. Drugo poglavje	36
6.3. Treche poglavje	36
6.4. Četrto poglavje.....	38
7. Usporedba <i>Kratkog navuka</i> i <i>Uputjenja</i>	40
7.1. Jezikoslovno nazivlje.....	44
8. Zaključak.....	49
9. Popis literature	51
10. Prilozi	55
11. Popis slika i tablica.....	64

1. Uvod

Promjene vlasti kroz stoljeća hrvatske povijesti utjecale su na razvoj suvremenoga jezika i promjene u jeziku. Iako se tiskaju brojni priručnici, rječnici i gramatike, do 18. stoljeća nema zabilješke o tiskanju i izdavanju pravopisnih priručnika. 18. stoljeće je stoljeće koje je označilo povijest hrvatskoga jezika jer se sredinom stoljeća događa prekretnica u razvoju hrvatskoga standarda i započinje razdoblje razvoja hrvatskoga standardnoga jezika.

Prvi hrvatski pravopisni priručnici javljaju se u 18. stoljeću. Ovim se radom zato žele prikazati pravopisni priručnici koji su tada nastali. Rad se dijeli na teorijski i analitički dio – teorijskim dijelom dan je književni i povijesni kontekst za razumijevanje nastanka pravopisa i jezičnih pojava, a analitičkim dijelom analiza pravopisa.

Ovaj rad se sastoji od uvoda, metodologije istraživanja, pet glavnih poglavlja s potpoglavljima, zaključka, popisa literature i priloga. U prvom poglavlju govori se o povijesnim prilikama u Hrvatskoj i društvu, reformi školstva koja je utjecala na izdavanje pravopisnih priručnika te o povijesti hrvatskoga jezika i književnosti u 18. stoljeću. U drugom poglavlju govori se općenito o hrvatskim pravopisima koje je i uvod u analizu pravopisa. Treće i četvrto poglavlje donosi analizu hrvatskih pravopisa, a peto poglavlje usporedbu dvaju pravopisa. Rad završava zaključkom, popisom literature i priložima.

2. Metodologija istraživanja

Tema diplomskoga rada proizašla je iz slušanja izbornih i obaveznih kolegija povijesti hrvatskoga jezika, nositeljice prof. dr. sc. Diane Stolac i doc. dr. sc. Borane Morić-Mohorovičić na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci koje su nâs studente vodile kroz stoljeća hrvatske jezične povijesti i upoznavale s nastalim jezičnim promjenama. Proučavajući literaturu za ovaj rad, primijetila sam kako se veća pozornost pridavala gramatikama i rječnicima pa je istraživanje ove teme bilo još zanimljivije. To je sve doprinijelo većem interesu za učenje i istraživanje povijesti hrvatskoga jezika i povijesti Hrvatske te da stečeno znanje prenosim drugima i upoznam ih s našom bogatom baštinom.

Rad je nastao detaljnom analizom hrvatskih pravopisa te je obuhvatio nekoliko faza izrade.

U prvoj fazi pisanja rada, prema preporuci mentorice, proučila sam članak u knjizi *Povijest hrvatskog jezika u 17. i 18. stoljeću* koji mi je bio polazište u prikupljanju građe. Zatim sam prikupila relevantne hrvatske pravopise koji su obilježili 18. stoljeće. Počevši s analizom pravopisa, uočila sam nedostatak poznavanja pojedinih pojmova koji se tiču hrvatske jezične povijesti i koji su mi trebali za razumijevanje nastanka pravopisa. Zbog toga sam vrijeme u pisanju rada odlučila posvetiti i istraživanju jezične povijesti što je obilježilo drugu fazu pisanja.

U drugoj fazi pisanja rada, posvetila sam se proučavanju povijesti hrvatskoga jezika od početka do danas. U tome mi je pomogla knjiga Dalibora Brozovića *Povijest hrvatskoga književnoga i standardnoga jezika* u kojoj sam dobila pregled povijesti hrvatskoga jezika i u radu se bitno oslanjala na Brozovićeovu periodizaciju hrvatske pismenosti. Prema njegovoj periodizaciji,

samostalno sam izradila shemu koristeći dostupne internetske programe (Canva). Shema jasno prikazuje razdoblja i pomaže u razumijevanju sadržaja rada.

U trećoj fazi pisanja rada krenula sam s analizom prikupljenih pravopisa i shvatila da mi nedostaju povijesni segmenti kako bih još bolje razumjela vrijeme jezičnih promjena koje su zahvatile pravopise u vrijeme pisanja i izdavanja. Tako sam u trećoj fazi proučavala povijest Europe i Hrvatske u 18. stoljeću te razdoblja svjetske i hrvatske književnosti 18. stoljeća. U ovoj fazi mi je jako pomogla knjiga *Zakonodavni okvir stvaranja modernog školstva u Hrvatskoj (18. i 19. stoljeće)* u kojoj je prikazan razvoj modernog školstva u Hrvatskoj koji se temeljio na zakonodavnim aktima.

U četvrtoj fazi pisanja rada, kojoj sam se najviše posvetila, bavila sam se analizom hrvatskih pravopisa – *Kratkog navuka* (1799) i *Uputjenja* (1799), a dodala sam usporedbu s nazivljem *Hrvatskog pravopisa* (2013). Ova faza je bila najdugotrajnija zbog razumijevanja jezika kojima su pisani pravopisi (štokavski i kajkavski), ali i zbog pravilnog navođenja primjera iz pravopisa u ovaj rad.

U petoj fazi pisanja rada, koja je ujedno i zadnja faza, donijela sam zaključak i oblikovala rad prema uputama službenog dokumenta za izradu diplomskoga rada Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci.

3. Hrvatski jezik i povijesne prilike u 18. stoljeću

Povijesne prilike u Hrvatskoj u mnogome su utjecale na jezična pitanja i razvoj hrvatskoga standardnoga jezika. Proučavajući literaturu koja je nastala u 18. stoljeću i jezična pitanja koja su nastajala s istom, ne smijemo zaboraviti na povijesna zbivanja koja su utjecala na njihovu reprodukciju i oblikovala smjer u rješavanju jezičnih pitanja.

U 18. stoljeću teritorij današnje Hrvatske bio je pod vlašću Habsburške Monarhije, tada najjače državne tvorevine u Europi. Teritorij Hrvatske je bio podijeljen na Bansku Hrvatsku i Slavoniju¹ koji uključuje sjeverni dio Srijema, Vojnu Krajinu, Dubrovačku Republiku, Dalmaciju i Istru pod mletačkom vlašću (u povijesnim dokumentima i knjigama Banska Hrvatska je bila nazivana i *Kraljevinom Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*²). Čitajući o tome, u literaturi možemo često naići i na naziv *Zemlje Krune svetog Stjepana*. Tim nazivom su se označavale zemlje koje su personalnom unijom povezane s Ugarskim Kraljevstvom unutar Habsburške Monarhije. *Za odnos te zajednice zemalja prema habsburškom vladaru bitno je naglasiti da je »sveta Kruna« u njezinu nazivu predstavljala javnopravni pojam – staleži su, kao politički organiziran narod, svetu Krunu smatrali temeljem državnog ustava i izvorom suvereniteta te su stoga i državu promatrali kao interes zajedništva utjelovljen u svetoj Kruni* (Horbec 2013: 407). Prema tome, Hrvatska je, kao i druge zemlje *Krune* imala jednaka prava i odgovornosti prema Monarhiji. Na vlasti su habsburški vladari koji vladaju apsolutistički – u to vrijeme zemlje (države) su bile monarhije s vladarima koji imaju apsolutnu vlast (vladar je iznad svih i nikome ne odgovara za svoje postupke). 1740. godine na vlast dolazi Marija Terezija, kći Karla VI., koja je poznata po brojnim reformama, među kojima je reforma školstva. Za

¹ Hrvatska kulturna i politička povijest 18. i 19. stoljeća (2009)

² Nazivi se navode zbog lakšeg razumijevanja sadržaja u poglavljima koji slijede.

razliku od prethodnika, njezinu vladavinu i vladavinu njezinog sina, Josipa II. koji na vlast dolazi nakon nje, je obilježio *prosvijećeni apsolutizam*³ karakterističan za 18. stoljeće. Takav način vladavine je označavao značajan napredak za državu, ali i vladarevu vlast.

3.1. Reforma školstva

Do razvoja protomodernih državnih sustava, vodeću ulogu u obrazovanju imala je Katolička crkva koja je diljem Europe osnivala sveučilišta i samostanske škole (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 9). Do tada je najveći zamah u školovanju imala isusovačka družba, a svrha je školovanja bila poduka na latinskom jeziku, vjeri i znanosti (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 11). Prosvjetiteljstvom se to stanje mijenja. To je društveni pokret u 18. stoljeću koji je vjerovao u snagu ljudskog uma i koji se protivio tradicionalnom shvaćanju svijeta te u povijesti čovječanstva označava duhovnu revoluciju iz koje će proizaći neke temeljne moderne kulturne i političke institucije kao što su novine, javnost i političko predstavništvo (Ravlić 2013: 35). Prosvjetitelji vjeruju u moć razuma i razvijaju želje za slobodnim i kritičkim mišljenjem. U to doba počinju izlaziti prve enciklopedije u kojima su opisana do tada sva ljudska znanja. 18. stoljeće se naziva još i *stoljeće filozofije* koje su obilježila djela poznatih prosvjetitelja poput Voltairea, Rousseaua, Diderota i D'Alemberta⁴.

Prosvjetiteljstvo se u Europi javlja u 18. stoljeću, dok se u hrvatskoj književnosti javlja kasnije. Težeći za promjenama u društvu i vođeni vjerom u razum, prosvjetitelji se zalažu za ukidanje apsolutističke vlasti kraljeva,

³ U takvom obliku vladavine, vladar slijedi načelo o unaprjeđenju razvoja države i prihvaća određene prosvjetiteljske ideje.

⁴ Prosvjetiteljstvo (Izvor: Hrvatski jezični portal, pristupljeno 5. listopada 2019.)

odvajanje Crkve od države i reformi sudstva. U ovakvim prosvjetiteljskim prilikama Monarhijom upravlja Marija Terezija.

Istovremeno u Beču, za vrijeme vladavine Marije Terezije, osniva se *Dvorsko školsko povjerenstvo* čiji je član bila i Marija Terezija, a glavni cilj im je bila reforma školstva na području Monarhije. Iako je rad Povjerenstva najprije bio posvećen visokom školstvu, s vremenom su pažnju usmjerili i na osnovno školstvo. Zanimanje za osnovno školstvo nije zaobišlo tadašnju Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Osnivanjem *Kraljevskog vijeća* za Kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, započinje prava briga o odgoju i obrazovanju mladeži na području Hrvatske (usp. Horbec, Matasović, Švoger 2017: 13). Tako u svim porama društva, školstvo se nameće kao osnovno pitanje (do povezanosti s politikom i vladarom) pa nas ne čudi borba mnogih da se i u selima osnivaju školske ustanove i potakne obrazovanje mladih. Reforme školstva u Monarhiji započinju s reformama u visokom školstvu, a pozitivni rezultati poticali su *reformatore*⁵ na daljnje promjene. Navedene reforme provode se izdavanjem brojnih zakonodavnih uredbama. Tim uredbama propisivane su organizacije obrazovanja koje su bile namijenjene određenim područjima Monarhije.

Za razvoj modernog školstva u Hrvatskoj zaslužna su dva dokumenta (usp. Horbec, Matasović, Švoger 2017: 7) koja su rezultat do tada provedenih reformi: *Die Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen* (*Opći školski red za njemačke normalne, glavne i trivijalne škole*, od 6. prosinca 1774.) i *Ratio Educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* (*Sustav obrazovanja i cjelokupnog školstva za Ugarsko Kraljevstvo i njemu pridružene zemlje*, od 2. kolovoza

⁵ Onaj koji reformira, koji provodi reformu; preobražavalac, preobrazitelj (prema *Rječniku hrvatskoga jezika*, str. 1066.).

1777.)⁶. Prvi dokument (*Allgemeine Schuloordnung*) je temeljni zakonodavni dokument uspostave državnoga školstva u Monarhiji prema kojemu su postavljena osnovna načela uloga školstva i obrazovanja u društvu te su utvrđene osnovne postavke kasnijem razvoju državnoga (javnoga) školstva (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 7) te je bio namijenjen austrijskom dijelu države. Drugi dokument (*Ratio Educationis*) bio je namijenjen ostalim dijelovima Kraljevine prema kojemu su školska reforma i njezina načela bila primijenjena na području Hrvatske. Ovi dokumenti su u narednim godinama Monarhije bili izmijenjeni i prerađeni za tadašnje školske sustave. Kako nás zanima prvo izdanje oba dokumenta, nećemo navoditi kasnije izmjene i prerađene verzije.

Ova dva dokumenta predstavljaju temelje javnog školstva u Habsburškoj Monarhiji, a rezultat su niza savjetovanja i rada Povjerenstva. Predloženo je mnogo promjena koje nisu realizirane zbog infrastrukture i financija (usp. Horbec, Matasović, Švoger 2017: 16). Dolaskom opata Johanna Ignaza Felbigera na čelo Povjerenstva, provedene su brojne reforme u školstvu (uz rad Povjerenstva, spomenuti dokumenti su rezultati i njegovog rada). Koliko je *Allgemeine Schulordnung* bio značajan za formiranje državnoga školstva u zapadnom dijelu Habsburške Monarhije, toliko je za Kraljevstvo Hrvatske i Slavonije značajan zakonodavni akt *Ratio educationis* iz 1777. koji je donesen na zahtjev Marije Terezije. Tom uredbom (aktom) propisuje se organizacija škola sve do razine sveučilišta za razliku od *Allgemeine Schulordnung* koji se bazirao na osnovno školstvo i cilj joj je bio stvoriti *obrazovane i državni korisne građane* (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 18). Uredba po prvi put u hrvatskim zemljama detaljno regulira sustav obrazovanja u svim njegovim segmentima: ustroju, financiranju, sadržaju i praktičnoj provedbi, a iz nje se također zrcale

⁶ Ovim dokumentima reforme u školskom sustavu na području Monarhije nisu stale. Dokumenti su rezultati prethodnih promjena, a utjecali su i na daljnje promjene u školskom sustavu.

ideje prosvjetiteljstva te zamisao da je vladar dužan brinuti za obrazovanje naroda (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 19). Iako ta uredba donosi brojne planove i provedbe, njezin glavni cilj je bio i ostao obrazovati osobu koja će biti od koristi sebi, drugima i domovini. U predgovoru *Ratio educationisa* navodi se sedam nacionalnosti u Kraljevstvu Ugarske među kojima su Hrvati kajkavci i Hrvati štokavci (Iliri). Osim toga, navodi se učenje narodnog jezika koje kaže da se *učenje i usavršavanje narodnih jezika potiče nastavom na narodnom jeziku u nižim razredima (narodnim školama) dvojezičnim udžbenicima* (Horbec, Matasović, Švoger 2017: 21). Prema ovom aktu razumljivo nam je zbog čega su prvi pravopisni priručnici, koji su glavna tema ovoga rada, dvojezični. Nadalje, njemački jezik se smatrao modernim jezikom te kao i u današnjem školskom sustavu jedan je od jezika koji se uči uz narodni (domaći jezik).

3.2. Hrvatski jezik u 18. stoljeću

Jezična situacija u Hrvatskoj neodvojiva je od povijesti i u bitnome je određena političkim previranjima te je kao takvu i promatramo. Sveukupna hrvatska jezična povijest može se ispravno shvatiti samo ako tu povijest prikažemo kao niz razdobljā i za svako razdoblje ustanovimo koje je probleme naslijedilo, što je riješilo, a što ostavilo idućem razdoblju (Brozović 2008:17). Kako bismo objasnili jezičnu situaciju u Hrvatskoj u 18. stoljeću, objasnit ćemo jezičnu podlogu na kojima su se odvijali kulturno-jezični procesi. Jezičnu podlogu čine sociolingvistički i etnolingvistički aspekti koji su definirani na podlozi određene genetskolingvističke situacije (Brozović 2008: 17).

Genetskolingvistički aspekt (ili geneolingvistika ili genetska lingvistika) proučava jezik s povijesno-poredbenog stanovišta (Brozović 2003: 45). Drugim riječima, genetska se lingvistika ne obazire na odnos između idioma i ljudskih

kolektiva (ne zanima ju društveni aspekt). Dva su čimbenika koji je određuju: historijsko-poredbena i dijalektološka razina. Promatrajući hrvatski jezik s historijsko-poredbene razine on pripada jednom slavenskom jeziku s ostalim južnoslavenskim dijalektima (koji nisu slovenski, bugarski i makedonski) koji čine jednu posebnu cjelinu (jezik-dijasistem) i koji nema zadovoljavajućeg naziva (Brozović 2003: 18). S dijalektološke razine, na prostoru ovog jezičnog dijasistema prvotno je bilo pet osnovnih narječja (kajkavsko, čakavsko, zapadnoštokavsko, istočnoštokavsko i prototorlačko) koji su se oblikovali različitim unutar jezičnim promjenama kroz stoljeća. Zadaća genetske lingvistike jest grupiranje dijalekata u narječja, dijasisteme u jezične porodice ne uzimajući u obzir funkcionalni status pojedinog idioma.

Sociolingvistički aspekt promatra jezik kao *komunikacijski (i izražajni) instrument stanovitog društva, ljudskog kolektiva i kao jezični instrument stanovite civilizacije* (Brozović 2008: 25). To bi značilo da ono što nije ulazilo u predmet proučavanja genetske lingvistike, ulazi u sociolingvistiku (tu promatramo standardni i pismeni jezik). Uz nju je uključena i etnolingvistika.

Ovakva materijalna podloga uzrokovala je kulturno-jezične procese koji su utjecali na periodizaciju hrvatske pismenosti. Prema Brozoviću, povijest hrvatske pismenosti možemo podijeliti na dva razdoblja: predstandardno razdoblje i razdoblje razvoja jezičnog standarda. Svaki se od ta dva razdoblja dijeli na još tri podrazdoblja koji se mogu podijeliti na dvije ili više faza. Razdoblje u kojem nastaju prvi hrvatski pravopisi (pravopisni priručnici) obuhvaća prijelaz iz predstandardnoga razdoblja u razdoblje razvoja jezičnog standarda, tj. 3. i 4. podrazdoblje u hrvatskoj jezičnoj povijesti (vidi shemu).

Predstandardno razdoblje

- 1. razdoblje:** razdoblje srednjovjekovne pismenosti (9./10. st. pa sve do kraja 15. st.)
- 2. razdoblje:** nastanak i razvoj hrvatskih pokrajinskih književnosti i njihovih dijalekatnih jezičnih izraza u 16. st. (nastanak dvaju hrvatski teritorijalnih kompleksa - sjeverozapadnog i jugoistočnog)
- 3. razdoblje:** evolucija i umnažanje broja hrvatskih pokrajinskih književnosti i pokrajinskih pismenih jezika u 17. st. i u prvoj polovici 18. st.

PERIODIZACIJA HRVATSKE JEZIČNE POVIJESTI

Razdoblje razvoja jezičnog standarda

- 4. razdoblje:** ikavska i ijekavska novoštokavština kao jedini pismeni jezik na jugositočnom kompleksu u 2. pol. 18. st. i u prvim desetljećima 19. st., počeci standardizacije
- 5. razdoblje:** Hrvatski narodni preporod i razvoj do konca 19. st., priključenje sjeverozapadnoga kompleksa jugositočnomu, bitan napredak novoštokavskoga standarda kao jedinoga hrvatskoga standarda
- 6. razdoblje:** razvoj u 20. st.

Slika 1. Periodizacija hrvatske jezične povijesti (Brozović 2008: 33)

Prema navedenoj shemi uočavamo da je sredina 18. stoljeća, koja je na granici 3. i 4. podrazdoblja najvažnija za nastajanje hrvatskog jezičnog standarda. U tom razdoblju riješena su osnovna pitanja jezika i pisma, sve je jače zauzimanje za jezična pitanja te se pišu i tiskaju gramatike i rječnici. Bitno je spomenuti da se tada počinje formirati novoštokavština. Ukratko, u četvrtom se razdoblju formira novoštokavština kao standardni jezik **većine** Hrvata, u petom postaje standardnim jezikom **svih** Hrvata, a u šestom dobiva današnji oblik (Brozović 1985: 5). Iako su mnogi u jezičnoj povijesti pripisivali važnost Hrvatskom narodnom preporodu zbog Gajeve reforme, u jezičnom smislu, razdoblje od sredine 18. stoljeća do Preporoda je važnije jer je se tada počinje formirati novoštokavština koja je Preporodom usvojena (misli se na osnovicu koja je prihvaćena za izgradnju hrvatskoga književnoga standardnog jezika). Drugim riječima, suvremena novoštokavština bila je izabrana za zajednički opći model standardnoga jezika u Hrvata, bosanskohercegovačkih Muslimana,

Crnogoraca i Srba. Svim navedenim zajednička je novoštokavska dijalekatska osnovica, a nadogradnja se u svakoj formirala posebno – u razna doba i u različitim procesima (Brozović 2008: 29) pa prema tome hrvatski standardni književni jezik jest hrvatski jezik sa svojom nadgradnjom.

Govoreći o jeziku u 18. stoljeću u Hrvatskoj⁷, hrvatski se književni jezik sastoji od dvaju pismenih jezika: novoštokavskoga i kajkavskoga koji su u procesu standardizacije (Bičanić 2013: 55).

3.3. Književnost

Iako hrvatska književnost kasni za idejama europske književnosti (uvelike ovisi o povijesnim prilikama u Hrvatskoj, npr. ratovi i državna vlast) one su se više – manje uspješno provodile u hrvatskoj književnosti. Hrvatsku književnost 18. stoljeća obilježava pluralizam stilova – u prvim desetljećima 18. stoljeća u hrvatskoj književnosti prevladava barok i klasicizam. Za razliku od jezika, književna produkcija do sredine stoljeća je bila odraz društveno-političkih okolnosti te se ne javljaju važnija književna djela.

Pojavom prosvjetiteljstva okolnosti se na književnom planu mijenjaju. Svjetonazor prosvjetitelja se najviše širi školstvom, a prosvjetiteljski pisci teže didaktizmu (svrsishodnošću) i učenju naroda stoga nas ne iznenađuju težnje za obrazovanjem i reformama koje su imale veliki utjecaj na vladare onoga vremena, a produkt su prosvjetiteljskih težnji. U ovom razdoblju hrvatske književnosti ne smijemo zaboraviti na produkciju slavonskih gramatičara Matije Antuna Relkovića, Blaža Tadijanovića i Marijana Lanosovića koji preuzimaju osobitu ulogu u razvoju hrvatskoga jezika (Relković djeluje i književno). Navedeni su gramatičari imali veliki povijesni značaj izdajući gramatike i

⁷ Preciznije, u 5. razdoblju ili prvom standardnom razdoblju

rječnike, ali i djelomične pravopisne priručnike koji se ne smatraju prvim pravim hrvatskim pravopisima (usporedimo li popis hrvatskih pravopisa na stranici Zagrebačke slavističke škole⁸ i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje⁹ uočavamo da Institut na popisu hrvatskih pravopisa navodi djela navedenih autora dok Zagrebačka slavistička škola primat daje *Kratkom navuku*).

⁸ <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1793&naslov=hrvatski-pravopisi> (pristupljeno 5. listopada 2019.)

⁹ <http://ihji.hr/stranica/pravopisi-hrvatskoga-jezika/30/> (pristupljeno 5. listopada 2019.)

4. Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću

Školska se reforma odrazila na mnoga područja. U tom razdoblju javlja se izrazit interes za rješavanje jezičnih pitanja pa se tako pojavljuju brojne gramatike s aneksnim rječnicima, ali i drugi jezični priručnici (Ptičar, Vajs 2006: 230). Jedan od primjera takvih priručnika je knjižica *Uputjenje k' lepopisanju za potrebu narodni ucionicah u kraljestvu macxarskom i slavonskom* iz 1792. koja je bila namijenjena školama, a davala je uputu o tehničkoj strani pisanja. Slično toj knjižici je i *Uputjenje u nacsin pisanja poslanicah za potrebu narodnih ucionicah u macxarskom i slavonskom kraljestvu* iz 1780., također namijenjenu školama u kojoj su se nalazili savjeti o izgledu pisama (Ptičar, Vajs 2006: 231). Iako su se ti priručnici izdavali i bili su namijenjeni u prvom redu školama, nisu se bavili jezičnim pitanjima i pravilima o bilježenju riječi koje su imala dva pravopisa koja su u mnogome obilježila hrvatsku jezičnu povijest. Do tada, pravila za pisanje mogla su se naći u starim hrvatskim gramatikama, primjerice Tadijanović i Relković¹⁰ o kojima je već bilo riječi. Prema definiciji, *pravopis* je skup pravila za ispravno bilježenje riječi nekog jezika korištenjem odgovarajućeg sustava znakova; ortografija¹¹. Razlikujemo dvije vrste pravopisa: korijenski i fonetski. Korijenski pravopis (morfonološki, etimološki, tvorbeni) karakterizira način pisanja koji ne bilježi glasovne promjene unutar riječi (*poDhodnik: pothodnik; srDce: srce; zapovjedniČtvo: zapovjedništvo; iZprati: isprati*), dok fonetski bilježi pravila pisanja normirana prema izgovoru pojedinih glasova.

Felbigerovom reformom u Monarhiji širi se utjecaj njemačkog jezika te počinju izlaziti pravopisi njemačkog jezika. Unatoč njihovoj pojavi u Monarhiji,

¹⁰ Usp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: *Pravopisi hrvatskoga jezika*

¹¹ Izvor: Hrvatski jezični portal (pristupljeno 5. rujna 2019.)

u Hrvatskoj se do 1779. osim gramatika i rječnika u ovakvom obliku ne objavljuju. Pojavom *kajkavskoga pravopisa* situacija će se promijeniti.

Pravopisi koji su obilježili 18. stoljeće hrvatske jezične povijesti su *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol* i *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.* i možemo reći da su **prvi pravi pravopisni priručnici**. Zbog jednostavnijeg navođenja u tekstu, dalje će se navoditi skraćeni nazivi *Kratki navuk* za *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol*, a *Uputjenje* za *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.* Osim ovih pravopisa, objavljen je još jedan pravopis na početku 19. stoljeća koji koncepcijski pripada razdoblju pravopisa 18. stoljeća – *Naputchenye za horvatzki prav chteti, y piszati zkup z-peldami liztov, y drugeh pizsmeneh nachinov za potrebu vanye ladanyzkih skol vu horvatzkom kralyeztvu* (Ptičar, Vajs 2006: 233). Riječ je o kajkavskom pravopisu bez usporednog njemačkog teksta. I slavonski pravopis doživio je drugo izdanje, ali nešto kasnije, u 19. stoljeću, iako sadržajem pripada razdoblju kao i prvo izdanje.

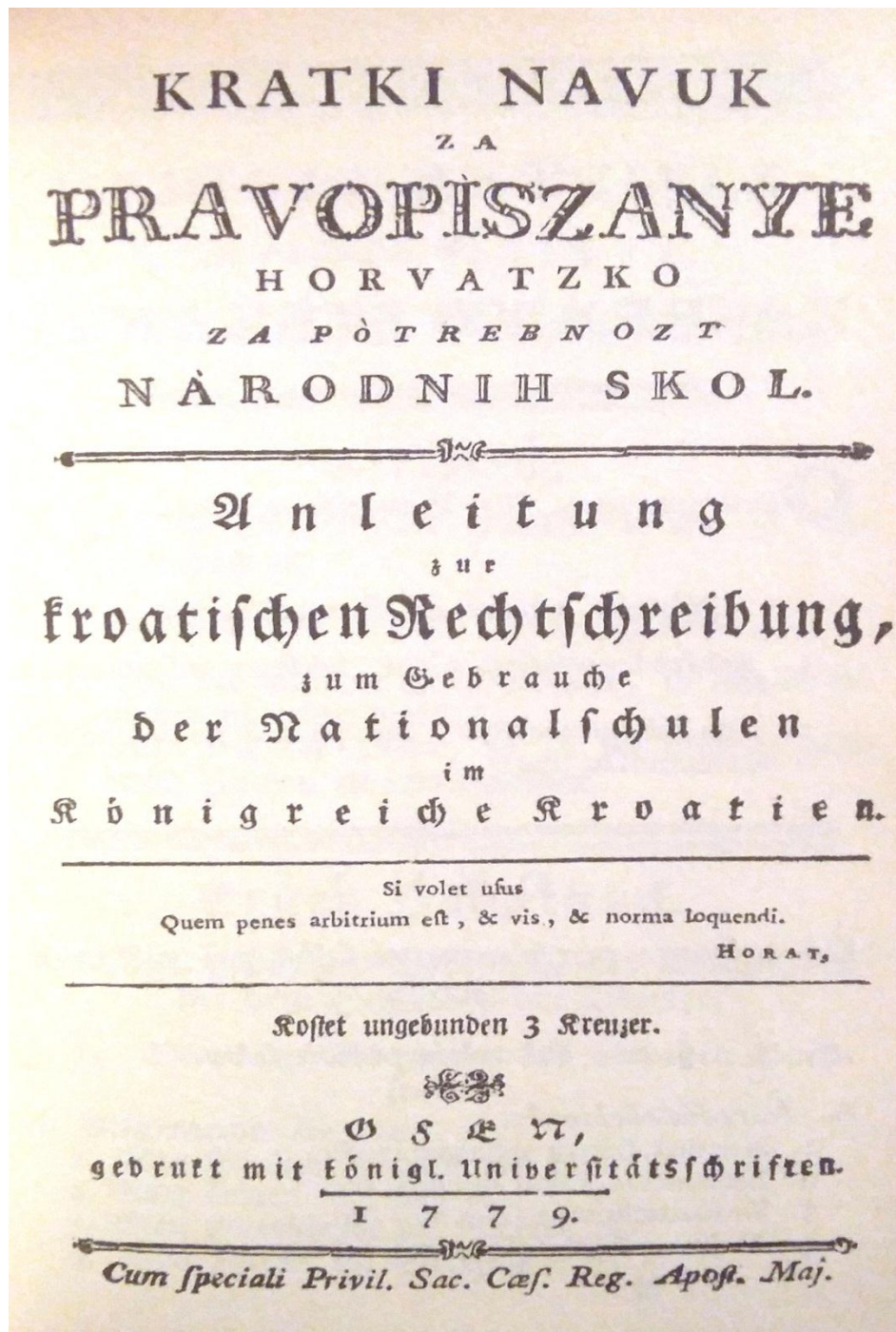
Iduća poglavlja donose tehnički i sadržajni prikaz navedenih pravopisa.

5. Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol (1779.)

Već navedena povijesna činjenica o osnivanju škola i obrazovanju na materinskome jeziku koju je provodila školska reforma u tadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji dala je naslutiti reprodukciju hrvatske pisane riječi. Jedan od rezultata *Ratio Educationisa* jest kajkavski i štokavski pravopis, tj. pravopisni priručnici ili udžbenici kako ih nalazimo u literaturi (usp. Jembrih 2003: 440). Mислеći na *pravopisni priručnik*, u ovom će se poglavlju skraćeno pisati *pravopis*. Prvi o kojemu će biti govora u ovom radu jest kajkavski pravopis.

Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol tiskan je 1779. godine u Ofenu u Budimu. *Kratki navuk* je dvojezični pravopis pisan hrvatskim i njemačkim jezikom (na lijevoj stranici hrvatskim jezikom, a na desnoj stranici njemačkim jezikom, osim *Del IV.* u kojem se navodi popis homonima na hrvatskom jeziku) i obuhvaća 52 stranice dvojezičnoga teksta (od toga 28 stranica obuhvaća hrvatski dio pravopisa). Pisan je hrvatskim jezikom kajkavske književne osnovice i latiničnom grafijom toga doba (Jembrih 2003: 441). Na kraju pravopisa nalazi se pogovor Nade Vajs i Vesne Zečević koje donose kratki osvrt na pravopis i na pojedine dijelove pravopisa.

Postoji i prošireno izdanje ovog pravopisnog priručnika s malim izmjenama, a to je *Napuchenye vu horvatzko pravopiszanye, z pravochtenyem, y glaszo-merenyem, za potrebnost narodnih skol Vugerszkoga, i Horvatzkoga Orszaga* (Budim, 1780.) koji je objavljen u stoljeću nakon izdavanja *Kratkog navuka*. Sadržajem je isti kao *Kratki navuk* s pojedinim dopunama i bez usporednog njemačkog teksta.

Slika 2. *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol*, 1779.

Kratki navuk jest morfonološki pravopis, a to zaključujemo prema načelu „Piši kako govoriš“ na početku pravopisa te prema navodima autorica u pogovoru da su *u gotovo cijeloj hrvatskoj kajkavskoj književnosti do Preporoda morfonološki* (Vajs i Zečević 2003: 59). Autor pravopisa je nepoznat, ali postoje

određene pretpostavke koje još uvijek nisu utemeljene. Na početku pravopisa nalazi se naslovna stranica koja imenuje pravopis na hrvatskome i njemačkome jeziku. Ono što nije napisano na hrvatskome jeziku, ali možemo iščitati na njemačkome da je pravopis *zum Gebrauche der Nationalschulen im Königreiche Kroatien*, što u prijevodu znači da je *Kratki navuk* tiskan za narodne škole u Hrvatskome kraljevstvu. Nakon toga slijedi tablični prikaz *Zavjetek tabelni navuka za pravopiszanye*, tj. sadržaj pravopisa prema kojemu iščitavamo podjelu pravopisa na četiri dijela: U *Zavjetek tabelni* dana je i definicija pravopisa u kojem autor piše da je:

Ortographia, iliti Pravopiszanye &c.

1. KakŹe izgovàrjaju réchi, takŹe y piŹzati imaju.

2. Ada kak govorènye, tak piŹzmo po znaményih razluchitifze ima.

Nadalje, u *Izpiszanyu* je dana potpuna definicija koja glasi: *Ortographia, iliti Pravopiszanye*¹² je znànye: *rechi z-pràvemi Źzlovami piŹzati, nye vu prenàŹfanyu Źzlovkih dobro razdeluvati, y ràzluchnozti Znaménya prikladno potrebuвати.* Prema toj definiciji vraćamo se na načelo „piši kako govoriš“ i „govori kako pišeš“ što se razlikuje od definicije pravopisa koji imamo danas¹³. Kao što je već spomenuto, pravopis je podijeljen u četiri dijela:

1. Del I. Od pràvoga potrebuвання Źzlòv pri piŹzanyu réchih.
2. Del II. Od nàrednoga réchih na Źzlovke delènya, y Źzlovkih prenàŹfanya.
3. Del III. Od prikladnoga ràzluke znamény poztavlènya.
4. Del IV. PravopiŹzni réd. (ne navodi se u sadržaju, već nakon detaljnog objašnjenja poglavlja)

¹² *Kratki navuk* 12. str.

¹³ Poglavlje u ovom radu *Hrvatski jezik i povijesne prilike u 18. stoljeću*

5.1. Prvo poglavlje

Prvo poglavlje ili *Del I. Od pràvoga potrebuвання fzlòv pri pìszanyu réchih.* u pravopisu govori o pravoj uporabi slova u pisanju riječi te mu je za razliku od ostala tri poglavlja posvećeno najviše pažnje. O tome govori i činjenica da samo prvo poglavlje zauzima više od petnaest stranica pravopisa (14. – 34.). Podijeljeno je na dva potpoglavlja koja se dijele na još potpoglavlja označeno abecednim slovima (A, B, C...).

5.1.1. Od vzètja pràvih fzlòv

Prvo potpoglavlje ili prvi dio *Del. I* govori o pravilnoj uporabi slova, *Od vzètja pràvih fzlòv.* i dijeli se na dva dijela: A. Opće naredbe (pravila) i B. Posebne naredbe (pravila). U analizi pravopisa primjećujemo kako svaka rečenica, ali i naslov završava točkom (o tome u nastavku rada).

Općim pravilima daje se važnost pisanoj riječi što znači da se riječ mora zapisati onako kako se čuje (tj. kako se izgovara). Propisuju se četiri pravila koja govore o tome kako se ni jedno slovo koje čujemo ne smije izostaviti niti dodavati slova koje ne čujemo u izgovoru riječi. Posebnu pozornost treba posvetiti trećem i četvrtom pravilu koja naglašavaju razlikovanje tzv. minimalnih parova (razlika riječi u jednom fonemu) i pisanje slova onim redom kako ih čujemo (Babić 1989: 91). Autor u pravopisu ne zna za termin *minimalni parovi*, ali objašnjenjem upućuje i navodi primjere kao što su *Bolye: polye*, *Kòfa: koza*. Kako bi minimalni par bio fonološki ispravan, u bilježenju para nedostaje tilda (~).

5.1.1.1. A dio

U prvom dijelu posebnih pravila autor piše pravila za *fzlove glafzovite* (slova glasovita ili današnji naziv *samoglasnike*) i *fzlove Neglafzovite* (slova neglasovita ili današnji naziv *suglasnike*). Prije nego što piše pravila za svaki samoglasnik, autor se dotiče dvoglasnika u stranim riječima poput *dén Mariæ* pišući kako Hrvati dvoglasnike zamjenjuju jednim samoglasnikom (*dén Marie: dén Mariæ*). Zatim autor donosi fonetsko-fonološki prikaz samoglasnika u kojemu piše kako se svaki samoglasnik izgovara i piše što znači da osim pisanja samoglasnika ukazuje na naglasni sustav. Izdvaja samoglasnike *a, e, i, o* i *u* te o svakom piše pravila. Također, autor opisujući samoglasnike upućuje na njihova težišta pri izgovoru s obzirom na kvantitetu, tj. govori o opreci kratko ~ dugo te bilježenje samoglasnik s obzirom na tu opreku. Za sve samoglasnike vrijede pravila (usp. Vajs i Zečević 2003: 63):

1. kratki izgovor nema znak na samoglasniku,
2. umjesto dva samoglasnika za dugi izgovor piše se „teški“ znak `
3. pri čuđenju piše znak ^ (kapicu) na samoglasnik

Samoglasnik *a*

Kod samoglasnika *a* autor razlikuje kratki i dugi izgovor. Na kratkom izgovaramo i pišemo kratko *brat, chafz*. Na dugom, umjesto dva samoglasnika pišemo teškim *nádfzlovkom*. Na kraju tog pravila upućuje nas na bilješku koja se nalazi na dnu stranice (fusnotu). U njoj napominje da se jednako napisane riječi moraju napisati s naglaskom (*nádfzlovki*) kako bi ih mogli razlikovati, primjerice *brat: bràt, dug: dùg*. Danas bismo ove riječi naglasnim sustavom bilježili ovako: *bràt ~ brâat, dùg ~ dûg*. Pravilo za ovaj samoglasnik je i kod čuđenja kada se na samoglasniku *a* piše kapica (usp. treće pravilo kod pisanja

samoglasnika) i prije istog izgovora samostalnog imena. Primjer za to je *â ne moguche!*, *â Tomašs pak nèche verovati*.

Samoglasnik e

Autor razlikuje dva e-vokala koje bilježi različitim *nádfzlovkom* – otvoreni kratki i otvoreni dugi. Prvi samoglasnik *e* je otvoren i kratak i u riječi se ne bilježi *nádfzlovek*, primjerice *vedro*, *fzelo*. Kada je otvoren i dug isti samoglasnik bilježimo s teškim *nádfzlovkom* ` , primjerice *mèfzo*. Drugi samoglasnik *e* koji autor navodi je manje otvoren, viši u glasu pa ga bilježimo oštrim (*oftri*) *nádfzlovkom* ' , primjerice *lép*, *jé*. Tu nam autor stavlja bilješku u kojoj upućuje na pisanje samoglasnika *e* ispred slova *r*; u tom slučaju *e* koje se nalazi ispred *r* pišemo s kapicom *ê*: *gêrd*, *vêrt*.

Samoglasnik i

Pišući o samoglasniku *i* autor pravopisa razlikuje ostvaraj samoglasnik kao *i* i kao *j*. Kada se *i* nalazi uz suglasnik, pišemo samoglasnik *i*. Kada se samoglasnik *i* nalazi ispred i iza samoglasnika, onda pišemo slovo *j*. Primjerice: *junàk* jer *zlo bi napifzano bilo iunàk*. Autor nam i ovdje skreće pozornost bilješkom da iste riječi u određenim položajima drugačije pišemo. Tako daje primjer glagol *ztoì*. U trećem licu jednine *on ztoì* pišemo *i*, dok kod zapovjednog načina *ztojà ti* pišemo *j*. Uz to autor daje i važnu napomenu u kojoj riječi poput *ztoì*, *diak* iz izgovora vidi da *i* bez drugog glasa čini slog, a slovo *j* se pri tome treba podrazumijevati – upućuje na intervokalno *j* (Vajs i Zečević 2003: 64).

Samoglasnici o i u

Govoreći o ovim samoglasnicima možemo reći da imaju iste karakteristike – oba samoglasnika mogu biti kratka ili duga. Za samoglasnik *o* kaže da se na kratkom i na dugom izgovara kao i kod samoglasnika *a*, *pòl*, *bòl*.

Ističe da se pri čuđenju piše samoglasnik *o* s kapičom *ô* i da se ta dužina čuje pri izgovoru, primjerice *ô Bofe, ô radozt*.

Postoji dugi i kratki samoglasnik *u*. Osim toga, kod samoglasnika *u* autor razlikuje pisanje slova *v* i *y* – ispred samoglasnika i ispred suglasnika (*Piffefze fzlovum v, pred y za glaszovitum, kak y pred nekojemi neglaszovitemi*), primjerice *vrùche je*.

Slovo y

Autor pravopisa piše pravilo i za slovo *y* te kaže da se piše kada veže riječi jer se zbog svoje veličine brže uoči i lakše razlikuje od slova koja stoje oko njega (Vajs i Zečević 2003: 64). Navodi i skupove koji nastaju s *y*, a to su *d + y, g + y, l + y* i *n + y*. Kada se slovo *y* nalazi u tim skupovima, suglasnici postaju mekši i nastaje novi glas – *đ, lj, nj* (koje imamo i upotrebljavamo danas). Razlikuje i pisanje skupova *dy* i *gy* – ako je u riječi *rodim*, pisalo slovo *d*, onda će se pisati skup *dy* u riječi *rodyen*, ili riječ *Gyungy* gdje nema slova *d* u etimološkoj riječi.

5.1.1.2. B dio

U B. dijelu nalaze se pravila za suglasnike. Autor suglasnike dijeli po sličnosti (danas je to podjela po zvučnosti) i prema toj podjeli autor svrstava suglasnike (usp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013: 12). U ovom dijelu autor većinom daje primjere riječi i ponegdje detaljniju uputu, a ne pravila kao što je to učinio u A. dijelu za samoglasnike.

B, p i *v* se pišu kao *bol, pòl, zùb* i ne smiju se zamijeniti na kraju riječi pa je krivo ako se napiše *zup* umjesto *zùb*. *C* se piše ispred *a, o, u* i *y* i u stranim riječima, primjerice *Colonia, Cajus*, a u našim (domaćim) se riječima piše sa

samoglasnicima *h* ili *z* – kao *ch* ili *cz* što čitamo *č* i *c*. *K* pišemo kao prijedlog (*k–nam*, *k–broju*) ili u riječima *koj*, *krìs*. *D* i *t* pišemo kao u primjerima *derem*, *terem*.

Autor se kod samoglasnika *f*, *ph* i *v* prvo osvrće na *ph* upućujući da se taj digraf piše samo u stranim riječima *Philippus*, *Philosophia*. Za suglasnik *f* kaže da je *chizto odpert* i da je drugačiji nego samoglasnik *v* koji se *mehko izgovàrjafze*. Napominje da mnogi pišu krivo *fàla* umjesto *hvàla*. *G* i *k* pišemo kao u primjerima *Bòg*, *bok*, *glàfz*, *gerd*, *kert*.

Govoreći o *l* i *r*, piše da pri izgovaranju *r* zna biti *falinga nàrave*, tj. da se zna krivo izgovarati, primjerice drugo je *lèp*, *lèd*, a drugo *rèp*, *rèd*.

Zatim autor navodi pravila o pisanju pojedinačnih suglasnika. Tu je riječ o opreci bezvučan ~ zvučan suglasnik u finalnom položaju gdje se uvijek opredjeljuje za zvučni suglasnik. Kako bismo u tom slučaju znali koji suglasnik treba napisati, potrebno ga je staviti u nominativ (autor piše *pri fzamoztavnom Imenu najfze takvo vu drugom padanyu vzeme*, ne piše o padežima iako se na njih misli), primjerice *zùb* pa će u genitivu biti *zùba*, tj. *vu drùgom podanyu*. U drugoj točki istog dijela autor piše o pridjevima. Koji je suglasnik u pridjevu ženskoga roda, taj će biti *i* u muškome rodu, primjerice ž. r. *zdrava* > m. r. *zdrav* (Vajs i Zečević 2003: 65).

Nakon ovog pravila, autor pravopisa donosi pravila o pisanju suglasnika *s* (*š*), *v* i *z*. Suglasnik *s* se piše u sredini riječi i na kraju kao *ff* ili *fs* (*viffè*, *vefcha*, *jofs*), ispred *ch* suglasnik *s* se piše *s f* (*faba*, *fnyàch*), a na početku riječi samo *s'* jer niti jedan znak ne voli biti s dva jednaka glasa na početku (*s'aka*, *s'ezt*). Ako *s* pišemo sa *z*, izgovara se samo *s* (*fzàm*, *fzlabozt*). Suglasnik *v* piše se umjesto prijedloga *vu*, primjerice *v-Czìrkvi*, *v-Czìrkvi* umjesto *vu- skòli*, *vu- Czìrkvi*. Autor navodi da bi pogrješno bilo napisano *f- skòli*. Suglasnik *z* se piše uz *f* (*fz*), Kako autor zna razliku između zvučnih i bezvučnih suglasnika, onda piše da se

ispred *k*, *p* i *t* izgovara kao suglasnik *s*. Ispred svih drugih samoglasnika i suglasnika, *z* se izgovara i piše *ofzebùjnem glàszom mehko*, *y vugodno* kao u riječima *zìd*, *zutra*, *zorja*, *zdrav*. Nadalje, autor navodi pravila za pisanje *z* kao prijedloga (danas bismo to rekli u instrumentalu), kada *pajdàftvo znamenuje*, *kakti fz chujefze* (*z-prilikum*, *z-tobum*) što znači da pišemo suglasnik *z* a izgovaramo *s* (*s tobom*). Svoj glas zadrži jedino ispred drugih slova (*z-vami*, *z-ochmi*, *Z-Andràffen*). Autor piše da je *z* bolje ostaviti kada imenujemo sredstvo, *orudelje pomoch jedìno znamenuje* jer je *bolye recheno y pìszano*, primjerice *paliczum* umjesto *z-paliczum* (ovo pravilo vrijedi i danas). Ispred skupa slova *ny*, *z* svoj glas gubi u izgovoru, tj. piše se *z* a čita *š* pa tako u primjeru *z-nyimi* pišemo *z*, a čitamo kao *š-njimi*. I na kraju za suglasnik *z* navodi pravilo za prijedlog *iz* u kojem predlaže pisanje prijedloga umjesto suglasnika *z*, primjerice *iz Czìrkve* umjesto *z-czìrkve*. Tu dodaje bilješku za slova *q* i *x* za koja piše da *pri Horvàtih némajú mezta* pa umjesto *q* pišemo *k* (*Kvàr* umjesto *qvàr*), a *ks* umjesto *x* (*vekfšì* umjesto *vexi*).

5.1.2. Od potrebuвання velikih fzlòv

U drugom dijelu *Dela* I. autor piše pravila o pisanju velikih slova. Početna ili velika slova pišu se:

- a. na početku rečenice (*na pochetku govorenja*): *Mùdrozti pòchetek je ztràh Bòsji*.
- b. na početku stiha (*na pochetku veršusfes*): *Tebe da postùjem, Tebefze bojim,/ Tebe da lyùbim, y vu Tebi/ Dafzem ztvorjen, navék dasze vešzelim,/ Mpj Bose! Profzim vchìni meni*.
- c. na početku vlastitih imena, mjesta, trgovišta, naroda (*na pochetku Imèn lasztovitih, chaztih, Nàrodov, Orfzàgov, menyffih meztih, tergovifchih*,

šžél, mešžeczov): Bòg, Nebo, Maria, Czešžzar, Kràly, Baròn, Horvàtzka, Zagreb, Dràva, Szàva

- d. na početku riječi koje označavaju titule (*na pochetku réchih na tituluffe zpadajùcheh*): *Vaffe Exczelenczie, Vaffe Milozi*
- e. na početku upitne rečenice (*za laztovitem pìtanyem, ali izkrìchanyem*): *Néžmoli vřzi vmertelni?*
- f. nakon točke (*za vřžakum priknyum dokanchanya*): *Na pòchetku ztvorilje Bòg Nebo y zemlyu. Y zemlya bilaje pràžna.*
- g. nakon dvotočke (*za dvemi piknyami*): *Zvelichitel govori: Lyubite nepriatele vaffe.*

Malim slovima (osim ovih sedam pravila) u hrvatskom jeziku pišu se sve ostale riječi.

5.2. Drugo poglavlje

Drugo poglavlje ili *Del II. Od nàrednoga réchih na řžlovke delènya, y řžlovkih prenàřfanya* govori o pravilnom rastavljanju riječi i njihovom prenošenju u novi red. Autor piše *Nàredbe za nezeztàvlene réchi* i *Nàredbe za zeztàvlene réchi*.

U naredbama za nesastavljene riječi (*Nàredbe za nezeztàvlene réchi*) autor donosi četiri pravila za pravilno rastavljanje riječi:

- a. Kod stranih, preuzetih riječi, ali i u hrvatskim riječima, riječi se rastavljaju prema primjerima *Jo-ab, Mo-ab, di-ak, Zto-ìm, bo-ìmřze*.
- b. Riječi se rastavljaju u slučaju kada se jedan suglasnik nađe između dva samoglasnika tako da se *on k-zadnyomu preneřze*, primjerice *a-li, Ne-bo, vu-ra, bu-de*.

- c. U slučaju kada se dva ili više suglasnika nađu između dvaju samoglasnika, zadnji se suglasnik dodaje drugom samoglasniku: *An-gel, der-vo*.
- d. Kod složenih slova, kao u riječi *Czefzar*, pridružuju se drugom slogu: *Cze-fzar*.

U naredbama za sastavljene riječi (*Náredbe za zeztávlene réchi*) autor donosi pravila za pravilno rastavljanje sastavljenih riječi:

- a. Kako je koja složenica sastavljena, tako se i rastavlja: *pod-plat, tvrdo-glav*.
- b. Riječi koje imaju nastavak, tj. sufiks, tako se i rastavljaju odvajajući korijen riječi i sufiks: *zkerb-lyiv, grab-lyiv, szvet-lofzt*.
- c. Kod sastavljenih riječi (izvedenica), riječi se rastavljaju tamo gdje je ispušten jedan slog ili dio riječi: *Siv-lènye* od *fivem*, *chet-veri* od *chetìri*.

Na kraju *Dela II.* autor piše odjeljak *Zapamti! (Vpametjemanye.)* u kojem piše o prijedlozima, sufiksima i riječima koje Hrvati krata. Pod jedan su *szlovke koje vu Horvátzkom pred réchi mechejufze*, tj. prijedlozi i navodi ih ovim redom: *iz, na, nad, ne, od, po, pod, pre, pri, za, ze* koje se i danas upotrebljavaju u hrvatskom standardnom jeziku. Pod drugom točkom piše *slovke* na koje riječi najčešće završavaju: *Liv, lyiv, lozt, nozt, nyak, ny, nyi, kozt, kràt, put, tvo, vecz, vozt, zki, ztvo* koje također nalazimo u standardu. Na kraju odjeljka piše o riječima koje Hrvati krata, s drugom riječju računaju kao jednu, a izgovaraju posebno (Vajs i Zečević 2003: 67), primjerice *ma, tva, me, mi, te, ti, fze, fzi* umjesto *moja, tvoja, mene, meni, tebe, tebi, fzebe, fzebi...*

5.3. Treće poglavlje

Treće poglavlje ili *Del III. Od prikladnoga ràzluke znamény poztavlènya*. govori o interpunkcijskim znakovima ili kako autor kaže *Za prikladno razdeliti govorènye, ovjetje govorènya, y izgovore, jemlufze ovde poztavlena znamènya*. Autor pravopisa treće poglavlje dijeli na dva dijela: *Pri réchih* i *Pri izgovorih* pri tome misleći na znakove između riječi i u riječima te u izgovoru.

Znakove koje koristimo u riječima su:

- a. Apostrof , *prìcherknya iliti apostrofufs* (') – *ak'fi, al'ov, al'on, s'ìrok, s'àr*
- b. Dvotočje koje razdvaja samoglasnike u izgovoru, *znaménye ràzdrusnoztì* (¨) – razdvaja dva samoglasnika pri izgovaranju kako ne bi činili dvoglas; taj znak Hrvati ne upotrebljavaju: *Poëfis*
- c. Znak za rastavljanje i označavanje nesamostalnih oblika, *znaménye razdvojènya* (-) – služi za rastavljanje složenica kojima je drugi dio zajednički: *Z-pred-y, dvoj-ali*
- d. Crtica, *znaménye vèzanya* (–) – znak za vezanje složenica: *zkup-fzlofnozt, v-lòvu*

Nakon znakova koje koristimo u riječi, autor navodi znakove koje koristimo pri izgovoru te ih dijeli u dva dijela: u izgovoru (*za razdeliti izgovora fzlùfiju*) i za razlikovanje izgovora (*za razlùchiti izgovore*).

Znakove koje koristi u izgovoru su:

- a. Zarez (,) *cherknya iliti koma*, se upotrebljava pri nabranju riječi i u kratkim rečenicama, primjerice: *Lyubav, nàzlob, fzerdìtozt. Chìni ovo, y budefs sìvel.*
- b. Točka sa zarezom, *cherknya z-pikniczum iliti semikolon* (;) se piše kod pojašnjenja ili dodavanja u rečenici (*Bogàtztvo, y postènye mogu lyudem prestimànye prizkerbeti; ali morejuli nye ova fzrechne vchiniti?*) i kod

višestruko složenih rečenica (*Akoprem krépozt jedini Kinch je sferdcza chlovechankoga: od nènnye vendar vrednozt; naj vifse lyùdih menye je upùcheno; kak dabi zarad nye posfelènyam fzvojem odrechi boteli.*)

- c. Dvotočje, *dve piknicze iliti kolon* (:) se stavlja između , između tuđih riječi (*Ali dobilifzu odgovor: dajte Czeszaru, kaj Czeszarovo je, y Bogu, kaj Bosje je.*) i između rečenica koje povezuju različite sadržaje ()
- d. Točka *piknicza dokànchanye* (.) se piše na kraju rečenice (*Pravicbni budufze lezkali, kakti fzùncze.*) i u kraticama, *pri prekràchenih réchih* (*Szv. Pavel, B. D. Maria*).
- e. Zagrade, *parentbfis* (), || ili |: :| se pišu kada želimo dati neki naputak u rečenici ili dodatno objasniti sadržaj rečenice: *Ti jofche nemařf nachina Servius (veli Cicero ovomu velikomu fzlořno govoritelu) za Konzulzku chàzt prav boditi.*
- f. Znak za članak ili paragraf (§) piše se kada tekst dijelimo na više dijelova.

Znakovi koji se pišu za razlikovanje rečenica su upitnik, uskličnik, navodnici, točka i crtica (pauza). Upitnik ili *znaménnye pítanya* (?) stoji na kraju svake upitne rečenice (*Adam gdefzi?*). Upitnik se ne piše na kraju rečenica napisanih neupravnim govorom. Uskličnik ili *znaménnye izkrìchanya* (!) se piše na kraju usklične rečenice, tj. *pri vfzakem nagleđ govorènyu, y za vfzakem izdànyem nùternyega jàkoga gìbanya, kakti, kada chlovek chùdifze* (*Ah nefzréchni ja!*). Navodnike ili *znaménnye donàřfanya* („“) treba pisati na početku i na kraju navođenja u rečenici (*Kulikopùti govori chlovek jednàko z-lefziczami, kada kaj felì, a zadobiti nemore „kifzelo je grozdje necsuga.“*). Zvezdica ili *znaménnye pazke* (*) označava bilješku u tekstu. Zadnji znak koji autor navodi u ovom poglavlju je znak za pauzu, *preztanye* ili *paufa* (–) u tekstu.

Znakom za pauzu i pripadajućim primjerima, autor pravopisa zaključuje poglavlja o pravilima i piše novo poglavlje u kojem donosi popis homonima.

5.4. Četvrto poglavlje

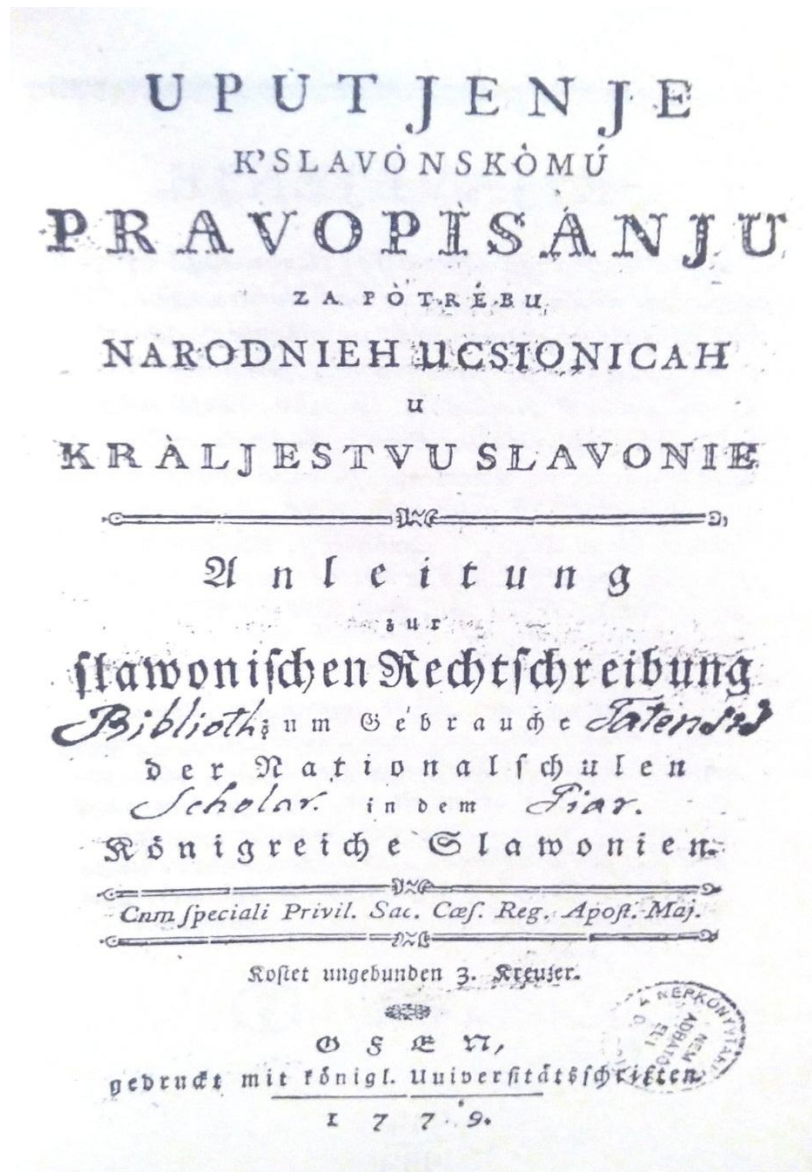
Četvrto poglavlje ili *Del IV. Pravopisni red.* je drugačije konstruiran za razliku od prethodna tri poglavlja jer autor donosi popis homonima abecednim redom – u tom popisu ne isključuje i minimalne parove. Na početku poglavlja, autor objašnjava poglavlje riječima *Nekojih zarad nekuliko zpodobnesega izgovàrjanya, ali zkorozevszema jednàke koje szlovedvojnih réchih, koje vu piszanyu dobro razluchiti ze imaju.* Riječi su poredane abecednim redom, a autor navodi riječi koje počinju s A, B, C, D, F, G, H, I K, L, M, N, O P, R, S, T, V, Z. Prema navedenim abecednim slovima u pravopisu, zamjećujemo da nisu uvrštene riječi svih slova abecede. Od navedenih riječi, izdvojit ćemo primjere poput *brat* (njem. *bruder*) i *bràt* (njem. *von berem*), *pozt kòzt pròzt*. Na kraju ovoga dijela, autor označava i kraj pravopisa te nakon danog popisa riječi piše *KONECZ*.

6. Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.

Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie je hrvatski dvojezični pravopis koji je 1779. objavljen u Budimu. *Uputjenje* se smatra jednim od prvih hrvatskih pravopisa, a bio je namijenjen školama u Slavoniji u drugoj polovici 18. stoljeća (tada Kraljevina Slavonija) te zaslužno, uz izvorni, nosi naziv *prvi slavonski pravopis* jer je napisan štokavskim književnim jezikom. Nakon tridesetak godina, objavljuje se i drugo dopunjeno izdanje *Uputjenja* s malim izmjenama i većim brojem stranica, ali istim ustrojem. Kao i *Napuchenyje vu horvatzko pravopiszanye, z pravochtenyem, y glaszo-merenyem, za potrebnost narodnih skol Vugerszkoga, i Horvatzkoga Orszaga* (Budim, 1780.), drugo izdanje *Uputjenja* je tiskano bez usporednog njemačkog teksta. Autorstvo se pripisuje đakovačkom biskupu mons. dr. Antunu Mandiću. Do nedavno se nije znalo tko je autor pravopisa – postojale su samo naznake. Na Antuna Mandića, kao autora pravopisa, upozoravali su mnogi poput Zlatka Vinca i Mije Brleka. Ana Pintarić, koja se bavila proučavanjem *Uputjenja* i problemom autorstva, nedvojbeno je autorstvo pripisala biskupu Mandiću koje se uvažilo i uvrstilo u literaturi. Ista je autorica dala najveći doprinos u istraživanju slavnskoga pravopisa.

Biskup je Mandić djelovao i bio na čelu raznih povjerenstava te se zauzimao za uvođenje pravopisa u škole. Bio je učen i dobro je poznao gramatiku svoga vremena, ali i sve *probleme slavnskoga/ kajkavnskoga/ dalmatinskoga narječja* (Pintarić 2013: 29). Na osnovu grafije književnih djela i povijesti hrvatskoga jezika, biskup Mandić normira slavnsku grafiju i pravopis, a rezultat toga je *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie* koji objavljuje 1779. *Uputjenje* će tako postati obavezan udžbenik (školski priručnik) narodnih škola u Kraljevini Slavoniji uz

drugo izdanje kajkavskoga pravopisa, *Napuchenye vu horvatzko pravopiszanye, z pravochtenyem, y glaszo-merenyem, za potrebnost narodnih skol Vugerszkoga, i Horvatzkoga Orszaga, 1780.* (Pintarić 2013: 30).

Slika 3. Uputjenje k' slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucionica u Kraljestvu Slavonie, 1779.

Uputjenje je dvojezični hrvatski pravopis i ima 56 stranica. Lijeva stranica pisana je hrvatskim jezikom (latinicom), a desna njemačkom (goticom). U predgovoru (*Prijavljenje*) *Uputjenja* nalazi se objašnjenje zašto je pravopis napisan:

... *Alli mišino i oné òvdi Uprave pòmljivo sàkupili, kojè vlastito k' nashémù Pravopísánju spadajú, dafè jedanpùt jèdan obicsájni Nacfin Pisánja kod nás uvède... Mi xelimo fada dàbife òvimah Upravamah nesamo ucsècháfe Mlàdex, nego takòjer fvi oftàli, koji, u slavonskómu Jèziku shto pìfati hocè¹⁴...*

Drugim riječima, pravopis nije bio namijenjen samo mladima u školi, nego svima koji su htjeli naučiti pisati. Također, autor navodi preuzimanje pojedinih pravila iz njemačkoga jezika, a pri pisanju pravopisa pomogla su mu i književna djela (pretpostavljamo da je u pitanju jezik tih djela). Nakon toga, autor na nekoliko stranica navodi sadržaj pravopisa (*Prikàzánje*) iz kojega vidimo da je *Uputjenje* podijeljeno na četiri *poglavja* koja su podijeljena na *odilénja*:

1. Pervo poglavje: Od Pristójnogà Potribovánja Slovah kod Upisivánja Slovakih i Riecŕih.
2. Drugo poglavje: Od pristojnógá Razdilénja Riecŕih na Slóvke.
3. Treće poglavje: Od právógá Pòtribovánja Zlamènjah Rázliké.
4. Četvrto poglavje – autor ga ne definira, ali donosi popis riječi koje čini još jedno poglavje u pravopisu

Možemo primijetiti da za popis homonima na kraju pravopisa ne definira poglavlje kao kod prethodna tri i da autor samo navodi riječi. U sadržaju vidimo da u *odilénjima*, gdje je potrebno, autor piše i bilješke (*biljexka*). Nakon sadržaja, deduktivnom metodom¹⁵ razlažu se poglavlja pravopisa. *Uputjenje* je morfonološki pravopis, a to možemo oprimjeriti riječima *nadkriveni*, *serdce* (Mlikota 2016: 258). Pravopis je pisan slavonskom ikavicom iako se mogu naći odstupanja zbog drugačijeg bilježenja refleksa jata (Mlikota 2016: 263). Pravopis je lako čitljiv, a rečenice su kratke i jasne. *Uputjenje* osim pravopisne norme, sadrži i definicije – ukupno je pet definicija koje će biti navedene kasnije u radu.

¹⁴ *Uputjenje* 4. str.

¹⁵ Autor navodi definiciju pravopisa (hipotezu) pa je raščlanjuje opisujući pravopisnu normu.

6.1. Pervo poglavje

Prvo poglavje ili *pervo poglavje* donosi pravila o pisanju velikoga i maloga slova, o udvajanju suglasnika, pisanje fonema i grafema i pisanje potrebnih i izostavljanje suvišnih slova te je podijeljeno na pet *Oddilénja*. Na početku poglavja nalazi se prva definicija u pravopisu, o tome što je pravopis. *Pravopisanje illiti Ortographia jest znanje, Riecsih pristojnimah Slovih pisati, nje kod Ulamanja pravo diliti, i različita Zlamenja Razlike upravop potribovati*. U prijevodu, to bi značilo da nam pravopis propisuje kako trebamo pisati, rastavljati riječi i pravilno upotrijebiti različite pravopisne znakove.

6.1.1. I. Oddilenje: Od Potribe velikih Slovah

U prvom potpoglavlju autor donosi pravila za pisanje velikoga slova. Veliko slovo piše se:

- a. Na početku svakog govorenja ili drugim riječima, na početku svake rečenice: *Pocsetak Mudrofti jest strah Boxji*.
- b. Na početku svakog *réda pjesmenóga* (na početku svakog stiha). *Dafe Tebe Boxe boim,/ Date ljubim, tvój strah meni;/ Da o Tebi ja nezdvoim,/ Tebe molim; neuztègni*.
- c. Na početku svake *poglavite Riecsi* (imenice), *vlastitih Imènah Varóshah* (imena varoša), *Miéftah* (mjesto), *Dèrxavah* (država) i *Sòbfvah* (osobne imenice): *Kucha, Zagreb, Slavonia, Anna*. U ovom potpoglavlju, autor piše bilješku o tome što je *poglavita Riecs*, tj. što su imenice i definira ih kao one koje treba prepoznati da bi ih se pisalo velikim slovom.
- d. Na početku *onih Riecsih*, koje *Mjesto Riecsi poglavite imaju; na Priliku* (riječi koje stoje na mjestu imenica): *Naucf jesu koriftni Domòvini*.

- e. Na početku *oniuh Riecfih*, kojese u *Nadimenu na Sobfva* pozivaju (zamjenica): *Vi, Oni, Vashe*.
- f. Nakon *sversihne Dioke* (točke): *Ljubite Boga i Iskernjega. Poshtujte fvakoga*.
- g. Nakon *Zlamenja Pitanja i Izvianja* (upitnika i uskličnika): *Niesmoli mi umerli ljudi? Alli mallojih misli o tomu!*
- h. Nakon *dvostruke Dioke* (dvotočke u upravnom govoru): *Spafítélj govori: Ljubite vashe Nepriàtelje*.

Nakon pravila za veliko slovo u upravnom govoru autor piše pravilo za pisanje maloga slova. Malim slovom pišu se složenice, riječi broja (brojevi), pridjevi nastali od imenica te prilozu: *Doborgovorenje, pismo, slavovridno*.

6.1.2. II. Oddilenje: Od potrebe slicnieh, i jednako glasechieh Slovah

U drugom potpoglavlju autor piše pravila za pisanje homonima. U pravilu piše da treba razlikovati riječi koje se jednako pišu, a različito izgovaraju te imaju različito značenje. Izdvaja primjer riječ *pile*. Riječ *pile* ima više značenja od kojih *pile* označava mlado kokoši, glagolski pridjev radni i glagol u prezentu. Autor izdvaja i primjer *raniti* u kojem se značenje riječi ističe udvajanjem suglasnika: *raniti u jutro, ranniti fabljom* (Pintarić 2013: 47). Nakon ovog pravila autor piše bilješku u kojoj razlikuje pisanje riječi. Drugim riječima, autor razlikuje fonološko i etimološko pisanje riječi: *Boxe* i *Boxji* od imenice *Bog* (Pintarić 2013: 48) što ćemo često primijetiti u *Uputjenju*.

Autor zatim piše pravila o pisanju *glasòvitih Slóvah* (samoglasnika) i *neglasòvitih Slóvah* (suglasnika). Tako piše da nije dobro samoglasnik *i* zamijeniti samoglasnikom *e* u primjerima *Diete* (ne *Dete*), *Sieno* (ne *Seno*). Samoglasnik *e* u slavonskim se riječima piše nakon samoglasnika *i* ili suglasnika

j zbog dužine slova i radi boljeg izgovaranja: *Tielo, vierno, Pjesma*. Autor navodi pravila i za pisanje samoglasnika *a* u kojima se *a* zadržava ispred samoglasnika *o* u pisanju perfekta ili prošloga vremena: *jafam djelao* (ne *djelo*), *jafam imao*.

Što se tiče suglasnika, autor piše pravilo za *b* i *p* naglašavajući da treba paziti na slične suglasnike – treba ih pomno razlučiti pri pisanju kao što je to u primjerima *biti, piti, ljubiti, lupiti*. Također, pri pisanju i izgovoru treba razlučivati *c, ch* i *cs* (pri tome je *c = c, cs = č* i *ch = ć*) kao u primjerima *Chelo, Cfelo, csilo* i *cielo*. Fonem /č/ se uz *cs* javlja i kao *cf* što autor ne navodi u pravilima, ali možemo zaključiti prema navedenim primjerima. Za fonem /ć/, autor navodi razlikovanje etimološkog i neetimološkog fonema. Kada je /ć/ etimološki onda *Uputjenje* propisuje pisanje *ch* kao što smo vidjeli u prethodnim primjerima. Kada nije etimološki, autor utvrđuje skupinu *tj* (*ch* i *tj* imaju se po *Izvadjanju Riecfih potribovati*) te u primjeru navodi da treba pisati *ufatjen*, a ne *ufachen* ili *Bitje*, a ne *Biche* (Ptičar 1994: 275). Takvo razlikovanje etimološkog i neetimološkog fonema imamo i kod pisanja *dj* i *gj*, primjerice u riječima *rodjén*, a ne *rogjén* jer riječ *rodjen* dolazi od etimološke riječi *ródit* u kojem je fonem /d/. Očekivano bi bilo da je autor napisao pravilo i za *dž*, ali ga u *Uputjenju* ne nalazimo kao niti primjer riječi s tim slovom.

Nadalje, autor piše o slovima koje se razlučuju u pismu. To su *d* i *t, f* i *ph, f* i *v* te *g* i *k*. U pisanju *d* i *t* navode se primjeri *Djelo* i *Tielo*, za *f* i *ph* te *f* i *v, g* i *k* navodi sljedeće primjere: *Frànjo, Philip, Fràtár, Vratár, Gád* i *Kád*. Za slova *f, z* i *x* piše da *skoro jednako glàséchá jefu, alli u Razumljènjú ràzlicitá*. Drugim riječima, slovo *x* se pisalo za fonem /ž/: *Siv, Ziv, xiv*. U *Uputjenju* piše da se *fs* i *fc* ne mogu zamijeniti fonem /š/, već da se fonem /š/ piše slovima *sh* kao u primjerima *dva Kosha* umjesto *dva Kofca*. Tim primjerom završava *II. Oddilenje* i počinje treće.

6.1.3. III. Oddilenje: Od Podvajanja Slovah

U trećem potpoglavlju ili *III. Oddilenju Uputjenje* donosi pravila o udvajanju slova. Tako se samoglasnici u slavonskom jeziku nikada ne udvajaju (*Aaron, Eleemozina*) kao i suglasnici *c, h, j, v, z* i *x*. Ostali suglasnici se udvajaju prema ovim pravilima: kada se suglasnici nakon kratkog samoglasnika oštro izgovaraju (*rannim, bitti*) i u izvodima tih istih riječi (*rannjen*).

6.1.4. IV. Oddilenje: Od potrebnih i odvisnih Slovah

U četvrtom potpoglavlju ili *IV. Oddilenju* autor donosi pravila za pravilno izgovaranje i pisanje glagolskih pridjeva radnih s nastavkom *-ao* na opreku *tj – ch*, na pravilno pisanje slova *h* te na suvišno pisanje slova *d, cs, h* i *j* (Pintarić 2013: 67).

Autor na početku piše da se ne smije ispustiti ni jedno slovo koje se čuje u dobrom izgovoru (*pjevao, imao*) niti se ni jedno slovo ne smije pisati koje se ne čuje i ne izgovara u drugom obliku riječi (*s'Miloftjóm*, a ne *s'Miloschóm*). Nadalje, iza samoglasnika *a, i, u* piše se *h* (*Strah, Prah, Grih, Duh*). Tako je i u glagolima prošloga vremena (*ja bih, ja biah*). U sklonidbi riječi također treba pridodati slovo *h* (*Svimah, njimah, jednimah*). Iza ovog pravila, nalazi se bilješka koja donosi definicije o *temeljitim riječima* ili osnovnoj riječi i o sklonidbi riječi za koje je autor napisao pravila (Pintarić 2013: 42). *Oddilenje* završava pravilima o suvišnom pisanju slova *d, h, cs* i *j* navodeći da ova slova u nekim primjerima ne pišemo: *Serce* umjesto *Serdce* i *zamishljen* umjesto *zamisljen*.

6.1.5. V. Oddilenje: Od Uredjenja Slovah

Zadnjim oddilenjem ili potpoglavljem, autor piše o pravilnom pisanju slova – slova treba pisati onim redom kako se izgovaraju (*blagosivam*, a ne *blagofivljam*), slovo *j* se piše ispred slova *i* (u riječi *kóji*, *od kójih*) i slovo *c* se ne piše s *cz* (*Otac* umjesto *Otacz*).

6.2. Drugo poglavje

Drugo poglavje ili *Od prìstojnógá Razdìlénja Riecfih na Slóvke* govori o rastavljanju riječi na slogove. Razlikujemo pravila za jednostavne i složene riječi. Kod jednostavnih riječi, riječi se rastavljaju kada se dva samoglasnika nađu jedan pored drugoga, primjerice *Mò-ab*, *Jo-el*. Kada se jedan suglasnik nađe između dva samoglasnika, ono se priklanja sljedećem samoglasniku, primjerice *Kò-nac*, *cfu-ti*. Kada se dva ili više različitih suglasnika nađu između dva samoglasnika, samo se zadnji suglasnik priklanja sljedećem samoglasniku, primjerice *bit-ti*, *Dux-noft*. Kod sastavljenih nerazdvojivih suglasnika na početku riječi ostaju, primjerice *Griesh-nik*, *odsu-djen*.

Kod složenica, riječi se rastavljaju na mjestima na kojima su sastavljene, primjerice *Uz-nemìriti*, *od-brànjén*.

6.3. Treće poglavje

Treće poglavje ili *Od pràvógá Pòtribovánja Zlamènjah Rázliké* govori o pisanju interpunkcije i naglasaka. Tako autor razlikuje znakove kod riječi, slova i rečenica.

Prvo što piše su pravila za znakove u slovima gdje biskup Mandić razlikuje oštri (´), teški (˘) i natkriveni¹⁶ (ˆ). Prema Pintarić, biskup Mandić je dobro poznao slavonske i druge gramatike te je u *Uputjenju* slijedio Relkovićeve pravila (usp. Pintarić 2013: 76). Prema tome, biskup piše da se naglasci bilježe samo iznad samoglasnika. Oštri se naglasak piše u svim posvojnim pridjevima i pridjevnim imenima (*Kóí mlògá Djeca, ovó Govorènjé*) te u razlikovanju genitiva jednine i nominativa množine (*ovogá Imena, ová Imèná*). Teški se naglasak piše onda kada je slovo u izgovoru povišeno i duže (*Tràva, Fàla, Shàla*). U bilješci piše da se oba naglasaka (oštri i teški) izostavljaju u produženim riječima slovima *e* i *h* (*bielo, Strah*). Natkriveni se naglasak piše na samoglasnicima iza slova *r* kada uz njega stoji suglasnik (*Kêrv, Dêrvo*). Također, natkriveni se naglasak piše na posljednjem slovu glagola (*dáô, znáô*).

Kod riječi, biskup Mandić razlikuje apostrof (’), znak rastavljanja (") i crticu (-). Apostrof se upotrebljava kada se u riječi izostavi samoglasnik u *Vèrshu* (*imat’, shtit’*). Znak se rastavljanja upotrebljava kada nije običaj rastaviti dva samoglasnika u izgovaranju i to u stranim riječima (*Mo"ifia*). Crtica ili znak razdjeljenja piše se kada se riječ rastavlja na kraju reda, označavajući da se radi o jednoj riječi te time obavijestiti i čitatelja (*Slo-vo-slox-noft*).

U rečenicama, biskup Mandić piše o znakovima u rečenici te navodi sljedeće znakove: zarez (,), točku sa zarezom (;), dvotočku (:), točku (.), zagrade ([, (, |: :|), znak za paragraf (§), upitnik (?), uskličnik (!), navodnike („“), zvjezdicu (*) i crticu (–).

Zarez ili *Zàrezah, illiti Komma* dijeli riječi, tj. veću cjelinu dijeli na manje rečenične dijelove ili sastavlja manje dijelove u veću cjelinu (*Demokrit, plemeniti Varoshabun u Atheni, radi fvgoga velikoga Bogatstva*). Točku sa zarezom ili *Zàrezná Dioka* se piše kada izreci u tumačenju ili pokazivanju

¹⁶ U *Uputjenju* i knjizi Ane Pintarić piše nadkriveni (autorica je zadržala termin iz pravopisa).

nadodajemo tekst ili kada želimo podijeliti veći rečenični dio na dva dijela (*Chinite Pokoru; jerbo blizu jeft Kraljestvo Nebesko.*). Dvotočje ili *dvòstruka dioka* stoji među prvom i posljednjom izrekom duljeg opsega i u upravnom govoru (*Alli oni dobishe za odgovor: dajte Cefaru, sto Cefarovo jeft, i Bogu, shto boxje jeft.*). Točka ili *svêrshná Dióka, illi Punktum* stoji na kraju svake rečenice, pri pisanju kratica i kod rednih brojeva (*Já shtiém u 4toj. Knj., S. Stipán Kralj. màgjarski*). Zgrade ili *Zlamènjé Umishanja illiti Parenthesfis* stoje kod dopunjavanja ili objašnjavanja pojedinih dijelova u rečenici (*Ti josh neznash Nacfin, Servio,(veli Cicero k'ovomu velikumu Govorljivcu)*). Znak za paragraf ili *Zlamènjé Odriza illiti Paragraph* stoji kada jedan tekst dijelimo na više dijelova. Upitnik ili *Zlamènjé Pitanja* stoji na kraju pitanja (*Adam gdjeft ti?*). Kod neupravnog govora, upitnik se ne piše. Uskličnik ili *Zlamènjé Izvikanja* stoji nakon svake rečenice koja ističe iznenađenje ili čuđenje (*O já nèsrichni!*). Navodnici ili *Zlamènjé Navàdjánja* pišu se kod isticanja i navođenja tugjeg Pisma (*Kòlikó pùtah gòvorimo s'Lìficamah, kada xèljenu stvar dobiti nèmoremo; „ovo Grózdje je kifelo, jága nèchu.“*). Zvezdica ili *Zlamènjé Biljexénja* stoji kod isticanja u tekstu. Ovaj znak može nadomjestiti slovo ili broj. Crtica ili *Zlamènjé Pocsivánja, illi Pristajánja* označava stanku u tekstu, privlači pozornost slušatelju ili se piše kod isticanja suprotnosti (**Za ovú Privaru, kòja Proklètstvo svêrbu nás donefe, kada ti u Raju – álli mene nèvoljnoga!*).

6.4. Četvrto poglavje

Četvrto poglavlje čini rječnik *Popisanje nikojih Riecſih, koje u Glasu slicne, jefu, alli nje u Pisanju ràzlucfiti valja* od osamdeset i šest homonima kojima biskup Mandić zaključuje svoj pravopis (Kolenić 1999: 198). Za razliku od ostatka *Uputjenja*, rječnik čini dva stupca – u lijevom stupcu se nalaze riječi

na hrvatskome (slavonskome) jeziku, a u desnom stupcu riječi na njemačkome jeziku te je tako izbjegnuta slijed stranica na hrvatskom i njemačkom jeziku. Riječi su abecedno poredane bez posebnog navođenja početnoga slova (riječi nisu odvojene po početnim slovima, nego su napisane abecedno u stupcima). U tom slijedu postoji odstupanje kod riječi *hittiti*, *shtogod iz Rukuh*, iza koje stoje riječi s početnim slovom A, *Alát, skoimfe posluje* i *Allat, konj*, a to pripisujemo detaljnijim pojašnjavanjem glagola *hittiti*. Autor na kraju popisa riječi označava kraj pravopisa pišući riječ *ENDE*.

Primjeri iz *Uputjenja* koji se nalaze na popisu su:

Móre, na komufu Galie

morè, illi tushe

Das Meer

Die mürgen

7. Usporedba *Kratkog navuka* i *Uputjenja*

Iako *Kratki navuk* i *Uputjenje* pripadaju istom razdoblju, predstavljaju jezik svoga vremena i područja kojima su namijenjeni. Ovim poglavljem nastojat ćemo ih usporediti i odrediti međusobne sličnosti i razlike.

Uspoređujući oba hrvatska pravopisa uočavamo da je *Kratki navuk* pisan kajkavskim književnim jezikom (u samom pravopisu jezik se naziva horvatskim), a *Uputjenje* štokavskim književnim jezikom (u pravopisu jezik se naziva slavonskim). Čitajući oba pravopisa možemo primijetiti da je *Uputjenje* za razliku od *Kratkog navuka* razumljivije i kao da nam je bliže što proizlazi iz jezika (slavonskog) kojim je pisan. Oba su pravopisa pisana latinicom i dvojezična su, što znači da su usporedno pisana njemačkim jezikom – lijeva stranica oba pravopisa pisana je hrvatskim jezikom, a desna njemačkim jezikom. Pravopisi su manjega formata što znači da obuhvaćaju svega 50-ak stranica teksta koje su numerirane u zaglavlju. Ono što također možemo uočiti da su na desnim stranicama koje su pisane njemačkim jezikom, primjeri u pravopisnim pravilima napisani na hrvatskom jeziku (ili kao u *Uputjenju* usporedno napisani njemačkim i hrvatskim jezikom). Ovime je potvrđeno pisanje pravopisa koje je odgovaralo tadašnjim školskim priručnicima prema kojima su udžbenici morali imati i paralelni njemački tekst (Mlikota 2016: 254). Predgovori u pravopisima to potvrđuju: *Alli mišino i oné òvdi Uprave pómjlivo sàkupili, kojè vlastito k' nashémù Pravopìsánju spadajú, dase jedanpùt jèdan obicsájni Nacfin Pisánja kod nás uvède... Mi xelìmo sada dàbife òvimah Upravamah nesamo ucsècháse Mlådex, nego takòjer fvi ostàli, koji, u slavonskómu Jèziku shto pìfati hocè*¹⁷. Oba pravopisa započinju definicijom pravopisa (identično sadržajem, ali izrečen dvama književnim jezicima), a u naslovu je navedeno kome su namijenjeni

¹⁷ *Uputjenje* 4. str.

(*Nationalschulen, narodnih skol*¹⁸, *narodnieh ucsionica*¹⁹, tj. narodnim školama). Definicije pravopisa u *Kratkom navuku* i *Uputjenju* se ne razlikuju bitno od današnje (usp. poglavlje *Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću* u ovome radu). Važno je spomenuti da se tada pravopis nije određivao prema vrstama korijenski i fonetski, ali prema primjerima u pravopisima zaključujemo da se radi o korijenskim pravopisima. To potvrđuje i činjenica da su tako pisali slavonski gramatičari u 18. stoljeću (Mlikota 2016: 258).

Tematski, pravopisi su podijeljeni na dva dijela: pravopisna pravila i abecedni popis riječi. Pravopisna pravila obuhvaćaju tri dijela²⁰ nakon kojih slijedi abecedni popis riječi: u *Kratkom navuku* to se naziva *Del I.*, *Del II.* i *Del III.*, a u *Uputjenju* *Prvo poglavje*, *Drugo poglavje* i *Treće poglavje*. Nakon trećega dijela (poglavlja) nalazi se i četvrti dio (poglavlje) koji nije označen poglavljem kao prethodna tri, nego su napisane riječi kao u rječniku (homonimi i minimalni parovi). Svako poglavlje dijeli se na još potpoglavlja koja se u *Kratkom navuku* označavaju znakom za paragraf (§), a u *Uputjenju* su nazvani *oddilenje (I. Oddilenje, II. Oddlilenje)*. Sadržaj oba pravopisa je isti. Razlikuju se jedino po tome što se u *Kratkom navuku* o naglasnim dijelovima govori u prvom poglavlju, a u *Uputjenju* u trećem poglavlju i to uz navođenje pravila o pravopisnim znakovima. U nastavku donosimo pregled sadržaja u pravopisima.

Redosljed poglavlja u *Kratkom navuku* (ako izostavimo potpoglavlja):

1. *Del I. Od pràvoga potrebuвання fzlov pri piřzanyu réchih.*
2. *Del II. Od nàrednoga réchih na fzlovke delènya, y fzlovkih prenàřfanya.*
3. *Del III. Od prikladnoga ràzluke znamény poztavlènya.*
4. *Del IV. Pravopiřzni réd.*

¹⁸ *Kratki navuk*

¹⁹ *Uputjenje*

²⁰ Četiri dijela ako ubrojimo *Del IV.* u *Kratkom navuku* u kojem se nalazi popis riječi (homonima). U sadržaju nije označen, ali dalje u pravopisu jest.

Redosljed glavnih poglavlja u *Uputjenju* (ako izostavimo potpoglavlja):

1. *Pervo poglavje: Od Prìstójnogà Potribovánja Slovah kod Upisívánja Slovakih i Riecfih.*
2. *Drugo poglavje: Od prìstojnogá Razdílénja Riecfih na Slóvke.*
3. *Treche poglavje: Od pràvógá Pòtribovánja Zlamènjah Rázliké.*
4. *Četvrto poglavlje – autor ga ne definira u sadržaju*

Iz navedenoga zaključujemo da je građa pravopisa ista, a to vidimo prema naslovima poglavlja. Sadržaj djelomično obrazlaže što će biti u svakom poglavlju i potpoglavlju, a umjesto pravila nalazi se oznaka &c. U građi su poglavlja detaljno navedena pravila potkrijepljena primjerima. Ovaj slučaj je isti u obama pravopisima.

Kratki navuk započinje pravilima o pisanju riječi (samoglasnicima i suglasnicima te naglascima), nastavlja se pravilima o rastavljanju riječi na slogove i na kraju riječi. Zatim se navode pravila za znakove u riječima i između riječi te završava *pravopisnim redom*, tj. kratkim rječnikom homonima i minimalnim parovima. *Uputjenje* započinje pravilima za pisanje slova na koje se nastavljaju pravila za rastavljanje riječi na slogove i na kraju pravilima za uporabu pravopisnih i rečeničnih znakova. Oba pravopisa završavaju popisom riječi nakon kojih piše *konecz* (*Kratki navuk*) i *ende* (*Uputjenje*). Tim riječima, autori upućuju na kraj pravopisa i pravopisnih pravila.

Uspoređujući pravopise mogli smo vidjeti kako su za ista pravila u obama pravopisima navedeni isti primjeri, primjerice u *Kratkom navuku* u *Dell II.* kod pravila za nesastavljene riječi, točka A., autor navodi primjere *Jo-ab*, *Mo-ab*, što je isti slučaj i kod *Uputjenja* u *Drugom poglavju* za rastavljanje jednostavnih riječi gdje navodi iste primjere kao i *Kratki navuk*, *Jo-ab*, *Mo-ab*. Također, možemo zaključiti da je većina primjera kršćanske tematike, primjerice, *Lyùbi*

Bòga, y Blìsnyega. (Kratki navuk: 32) i Csinite pokoru; jerbo blizu je Kraljestvo Nebesko (Uputjenje: 44).

Pisanje bilješkī u pravopisima nije isto – *Kratki navuk* bilježi je kao fusnotu, a autor *Uputjenja*, biskup Mandić, bilješku piše nakon pravila, najčešće definirajući i pojašnjavajući izraze u pravilima. Osim definicije pravopisa u *Kratkom navuku*, ne nalazimo druge definicije, dok u *Uputjenju* postoji pet definicija koje su zapisane u bilješkama (*pravopis, poglavite riječi, temeljite riječi, vrimenite riječi, prigibanje*):

- a. *Pravopisanje*²¹
- b. *Poglavita Riecs, jest takova Riecs, prid kojomse samo jedna iz slidecih Riecſih: ovi, ova, ovo: illi jedan, jedna, jedno postaviti more; n. Priliku: ovi Cfovik, ova Xena, ovo Diete; jedan Cfovik, jedna Varosh, Jedno Imanje (Uputjenje: 20).*
- c. *Riecs temeljita jest Riecs jednostavna, od koje druge Riecſi izvadjajuse; n. Pr. Maz, od Maſt i maxem dohodi; Drug, od druximse, Druxtvo, i tako od ostalih (Uputjenje: 24).*
- d. *Riecs vrimenita jest, kojaſe po razliſitimah Nacſinih i Vrimenih slagati dade; na Priliku; ja ucſim, ucſah, ucſioſam i t. n. D (Uputjenje: 26).*
- e. *Prigibanje jest Potribovanje Riecſi Imena po razliſitih Dogadjajih; na Priliku: u ovih Knjigah jesu liepe Stvari popisane koje neimaju druge Knjige. (Uputjenje: 34)*

Što se tiče pravopisnih znakova, oba pravopisa navode korištenje istih pravopisnih znakova među kojima su upitnik, uskličnik, točka, zarez i dr. Razlika je u njihovom nazivlju (vidi Tablicu 1.).

²¹ Uputjenje 18. str. i poglavlje u ovom radu *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucionicah u Kraljestvu Slavonie*

Grafija se u pravopisima razlikuje pogotovo ako promatramo s gledišta da je svaki od pravopisa pisan na svome jeziku (kajkavskom i slavonskom). Tako u pravopisima nalazimo navođenje razlika za pojedine foneme i njihove grafije (izdvajamo *c, č, ć, z, ž, s, š*). Osim toga, različiti su ostvaraji pojedinih fonema u pravopisima pa primjerice za fonem /č/ u *Kratkom navuku* imamo primjere grafije *cz* i *ch* (*czép*), dok su u *Uputjenju* primjeri s *cs* ili *fc* (*riecfih*). Posebnu pozornost treba posvetiti grafiji jer autori u pravopisima navode primjere gdje je lako primijeniti pravila, ali i skreću pozornost tamo gdje dolazi do odstupanja.

Ono što se u pravopisima može uočiti jesu utjecaji graničnih jezika na tadašnje jezike, primjerice *ž* se piše kao *x* u *Uputjenju* što je vjerojatno utjecaj mađarskoga jezika.

U trećem poglavlju *Uputjenja* i u prvom poglavlju *Kratkog navuka* govori se o uporabi različitih znakova – kod slogova, riječi i rečenica. I Mandić i autor *Kratkog navuka* koriste iste znakove, samo ih različito imenuju i koriste. Tako Mandić u *Uputjenju* razlikuje *oštri* (') , *teški* (˘) i *nadkriveni nadslovek* (ˆ), a autor *Kratkog navuka* umjesto natkrivenog koristi naziv *kapični nadslovek*.

7.1. Jezikoslovno nazivlje

U pravopisima možemo pronaći različite nazive za iste termine. Kako bismo usporedili nazivlje u *Kratkom navuku* i *Uputjenju*, tablično ćemo prikazati pojedine termine i ostvaraje u pravopisima. U tabličnom prikazu, prikazane su riječi po poglavljima. Suvremeno nazivlje u tablici preuzeto je iz *Hrvatskoga pravopisa* (2013).

Tablica 1. Prikaz jezikoslovnog nazivlja u pravopisima

Suvremeni naziv	Kratki navuk (1779)	Uputjenje (1779)
Prvo poglavlje		
prikaz	izpifzanye	prikàzànje
pravopis	ortographia, pravopifzanye	pravopisànje, ortographia
slovo	fzlòv	slóvah, slovo
samoglasnici	fzlòva glafzovita, fzamoglafznik	glasovita slovah
suglasnici	fzlòva neglafzovita, zkupglafznik	neglasovita slovah
stih	verfusfef	vêrsh, red pjesmenog
riječ	reč	riečfi
naglasak	nadzflovek	nadslovak
imenice	samostavno ime	poglavite riecs
Drugo poglavlje		
nesastavljene riječi	nezeztàvlene réchi	
sastavljene riječi	zeztavlene réchi	saštavljene riečfi
jednostavne riječi (jedorječnice)		jednoštavnimah
osnovna riječ		temeljita riecs
glagol		vrimenite riečfi
pridjev	pridavna reč	pridimenu, pridavna riecs
prijedlozi	predlogi	

sklonidba		prigibanje
Treće poglavlje (interpunkcija)		
znak (znamenje)	znamenye	zlamenje
apostrof	pricherknya, apofrofufs	zlamenje okratjenja, apofroph
crtica	znamenye vezany	zlamènjé pocsivánja, priftajánja
spojnica	znamenye razdvojenya, znamenye vezanya	znamenje razdilenja
zarez	cherknya, koma	zàrezah, komma
točka sa zarezom	cherknya z-pikniczum, semikolon	zàrezná dioka
dvotočje	dve piknicze, kolon	dvòftruka dioka
točka	piknicza dokànychanye	svêrshná dióka, punktum
zagrade	parentbfis	zlamènjé umishanja illiti parenthesfis
upitnik	znaménye pítanya	zlamènjé pitanja
uskličnik	znaménye izkrichanya	zlamènjé izvikanja
navodnici	znaménye donàffanya	zlamènjé navàdjánja
zvjezdica	znaménye pazke	zlamènjé biljexénja
Četvrto poglavlje		
kraj	konecz	ende

Iz tabličnog prikaza možemo uočiti kako se za pojedine jezikoslovne termine rabe hrvatski nazivi koji su i danas u uporabi u hrvatskome standardnome jeziku i da su oni zajednički oboma pravopisima. Primjeri za to su (kratica SN označava suvremeni naziv, KN *Kratki navuk*, a U *Uputjenje*):

slovo (SN), *szlòv* (KN), *slòvah*, *slovo* (U);

pravopis (SN), *ortographia* (KN), *ortographia* (U);

riječ (SN), *reč* (KN), *riecfi* (U);

znak, *znamenje* (SN), *znamenye* (KN), *zlamenje* (U);

apostrof (SN), *apostrofufs* (KN), *apostroph* (U).

U primjerima u tablici možemo učiti kako se neki termini nalaze samo u jednom od pravopisa, primjerice:

nesastavljene riječi (SN), *nezeztàvlene réchi* (KN), – (U).

Interpunkcijski znakovi u oboma pravopisima i u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku isto se bilježe, ali se nazivljem razlikuju. Danas su u uporabi skraćeni nazivi što vidimo iz sljedećih primjera:

zarez (SN), *cherknya*, *koma* (KN), *zàrezah*, *komma* (U);

točka (SN), *piknicza dokànychanye* (KN), *svêrshná dióka*, *punktum* (U);

upitnik (SN), *znaménye pítanya* (KN), *zlamènjé pitanja* (U).

Iako pravopisi donose slovopisna i pravopisna rješenja, na kraju svakog pravopisa nalazi se abecedni popis riječi tj. homonima i minimalnih parova u kojima autori upozoravaju na pravilno bilježenje i izgovaranje određenih riječi (*pile* od kokoši i *pile* su).

Ono što se može uočiti, a zapisano je u literaturi je to da se u pravopisima može naići na odstupanja i to najčešće u pisanju riječi. Primjerice, u sadržaju *Uputjenja* treće poglavlje nosi naziv *Od pravoga Potribovanja **zlamenja** Razlike*. Dalje u tekstu, kada autor donosi pravila i primjere trećeg poglavlja, piše *Od pravoga Potribovanja **Zlamenjah** Razlike*. Jasno nam je da je ista riječ drugačije napisana. Osim toga u Pretisku *Uputjenja* nalazimo i duplikate stranica, dok originalni prikaz nema duplikata. To ćemo pripisati tiskarskoj pogrešci.

Ono što možemo zamijetiti, a vidljivo je u obama pretiscima pravopisa jest to da sve rečenice završavaju točkom, iako se radi o naslovu, podnaslovu ili paragrafu (*Izpiszanye. KN, Biljexka. U*). U poglavlju *Prilozi*²² u ovome radu, navedene su fotografije oba pravopisa koje prikazuju poneke dijelove pravopisa prema kojima možemo uočiti navedene rezultate analize.

²² Vidi stranice 55. – 63. u ovome radu.

8. Zaključak

U ovom radu prikazani su hrvatski pravopisi u 18. stoljeću. Iako se u literaturi pod hrvatskim pravopisima mogu naći i drugi školski priručnici koji su se upotrebljavali u školama, nedvojbeno je da su *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol* (1779) i *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie* (1779) jedini pravi primjeri pravopisnih priručnika u Hrvatskoj u to doba.

Analizirajući svaki pravopis utvrdili smo njihove karakteristike i detaljno proučili napisana pravila. Autori oba pravopisa nisu navedeni. Dok je za *Kratki navuk* i dalje upitno, autorstvo *Uputjenja* se nakon dugo vremena proučavanja jezične povijesti pripisuje biskupu Antunu Mandiću. Osim što smo proučili pravopisna rješenja autorā, mogli smo iščitati jezične promjene i utvrditi ono što je sustavno. Tako oba pravopisa sadrže pravila o pisanju velikoga i maloga slova, podjelu na samoglasnike i suglasnike i pisanje interpunkcijskih znakova. Također, primjeri u pravopisima pokazuju poznavanje fonoloških pojmova koji se tada nisu stručno definirali, ali koji nam pokazuju razvijenost jezičnog sustava toga doba. Tu mislimo na minimalne parove kojima je posvećen jedan dio pravopisa (u rječniku na kraju) i na razlikovna obilježja glasova. Komparativnom metodom oba pravopisa, zaključujemo kako su ustrojem i građom isti i da odgovaraju aktima reforme školstva – prije svega pravopisi su dvojezični što je bio temelj za izdavanjem istih. Unatoč dobro razvijenoj gramatičkoj i rječničkoj normi 18. stoljeća, pravopisna ne zaostaje za njima. Zahvaljujući zauzetosti mnogih autora, među kojima je biskup Antun Mandić, danas možemo uživati u plodovima njihova rada iščitavajući i otkrivajući blagodati našega jezika.

Usporedbom termina pravopisa s pravopisima u službenoj uporabi danas, pokazalo se da su se neki termini koji su zastupljeni u pravopisima u 18. stoljeću

uspjeli održati sve do danas i da ih svakodnevno koristimo u hrvatskome standardnome jeziku. Drugi termini su prošli kroz jezične promjene, a to nam najbolje pokazuju nazivi interpunkcijskih znakova.

Struktura suvremenih pravopisa je drugačija od onih u 18. stoljeću. Usporedimo li ih po opsegu, primijetit ćemo da su današnji pravopisi opsežniji i sadržajni. Tako danas u pravopisima imamo zastupljeno više pravila, poglavlja i potpoglavlja kojima se nastoji obuhvatiti najvažnija pravopisna rješenja. Tematski gledano, oba pravopisa obuhvaćaju teme kao i današnji pravopisi. Današnji pravopisi tematski su širi i nude pravopisna rješenja koja u analiziranim pravopisima ne nalazimo, primjerice pisanje riječi prema podjeli na jednorječnice i višerječnice kod promjenjivih i nepromjenjivih riječi. Za razliku od starijih pravopisa, u novijim pravopisima, osim pravopisnih pravila, možemo naći dodatne savjete o pojedinim pravopisnim problemima, pojmovnik i rječnik.

Prvi pravopisni priručnici pokazali su koliko je bogata hrvatska jezična djelatnost jer su utjecali na pravopise izvan područja namjene. Primjer toga je Joakim Stulli koji je svoje *Rjecsosloxje* prilagodio slavonskoj grafiji (Mlikota 2016: 263). Ono što u konačnici možemo zaključiti jest to da je svrha ovih pravopisa ispunjena i da svoju djelatnost nije zaustavila, nego se i dalje širila i utjecala na razdoblja i događanja nakon izdavanja.

9. Popis literature

1. Babić, Zrinka. 1989. *Uvod u (generativnu) fonologiju*. Govor VI. 87-101.
2. Bičanić, Ante i dr. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.
3. Brozović, Dalibor. 1985. *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Jezik – časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika. Hrvatsko filološko društvo. god. 33. br. 1. Zagreb. 1-32.
4. Brozović, Dalibor. 2003. *Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriterij u sistematizaciji južnoslavenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu*. Aktuelle Fragen der Sprache der Bosniaken, Kroaten, Serben und Montenegriner. Beč (Wien): Gesellschaft zur Forderung slawistischer Studien. 45-52.
5. Brozović, Dalibor. 2008. *Povijest hrvatskoga književnoga i standardnoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb
6. Ćužić, Tomislav. 2015. *Pravopisna norma*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada
7. Holjevac, Sanja. 1999. *Prvi slavonski pravopis*. Prikazi. Fluminensia, god. 11. br. 1-2. 185-209.
8. Horbec, Ivana. 2013. *Habsburška Monarhija*. Hrvatska povijest V. 407-438.
9. Horbec, Ivana; Matasović, Maja; Švoger, Vlasta. 2017. *Zakonodavni okvir stvaranja modernog školstva u Hrvatskoj (18. i 19. stoljeće)*. Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj: zakonodavni okvir. Knjiga I. Zagreb. Hrvatska zaklada za znanost. 7-48.
10. Hudeček, Lana. Mihaljević, Milica. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb

11. Jembrih, Alojz. 2003. Prvi dvojezični hrvatski pravopis. Prikazi i osvrti. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. knj. 29. 29-32.
12. Jozić, Željko i dr. 2013. *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb
13. Kolenić, Ljiljana. 1999. *Pretisak Mandićeva Uputjenja*. Prikazi, osvrti i vijesti. Jezikoslovlje, god. II. br. 2-3. 195-198.
14. Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim). 1779. (pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2003.)
15. Mandić, Antun. 1998. *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779*. (pretisak), pogovor Ana Pintarić. Matica hrvatska Osijek
16. Mandić, Antun *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnih Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779*. (prilog)
17. Mlikota, Jadranka. 2016. *Prinos Antuna Mandića ujednačivanju hrvatske latinične grafije i pravopisne prakse*. Diacovensia 24. 2. 247-265.
18. Napuchenyje vu horvatzko pravopiszanye, z pravochtenyem, y glaszo-merenyem, za potrebnost narodnih skol Vugerszkoga, i Horvatzkoga Orszaga. Budim 1780.
19. Pintarić, Ana. 2005. *Suvremenost pravopisne norme Uputjenja k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucsionicah 1779. Uputjenje kao lingvometodički predložak*. Život i škola br. 14. 2/2005. 17-28.
20. Pintarić, Ana. 2013. *Antun Mandić i „Uputjenje k slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucsionicah u kraljestvu Slavonie, 1779.“* (drugo izdanje). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
21. Ptičar, Adela. 1990. *Hrvatski pravopisni priručnici u drugoj polovici 18. stoljeća*. Rasprave Zavoda za jezik 16. Zagreb. 229-236.

22. Ptičar, Adela. 1991. *Školski jezični priručnik Uputjenje k' lipopisanju iz 1785. godine*. Rasprave Zavoda za jezik, sv. 17. Zagreb. 145-151.
23. Ptičar, Adela. 1992. *Prinos proučavanju jezikoslovnog nazivlja 18. stoljeća*. Rasprave Zavoda za jezik, sv. 18. Zagreb. 151-156.
24. Ptičar, Adela. 1994. *Prvi slavonski pravopis*. Rasprave Zavoda za jezik, sv. 20. Zagreb. 273-280.
25. Ptičar, Adela. 2003. *Pretisak Partaševa pravopisa*. Prikaz i osvrti. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. knj. 29. 423-464.
26. Ptičar, Adela. Vajs, Nada. 2006. *Jezikoslovno nazivlje u prvim dvama hrvatskim pravopisima iz 1799. godine*. Filologija 46-47, Zagreb: IHJJ, 239-252.
27. Ravlić, Slaven. 2013. *Prosvjetiteljstvo i enciklopedija: dva prosvjetiteljstva i dvije enciklopedije*. Studia lexicographica, god. 7. br. 2(13). 35–55.
28. *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Školska knjiga. Zagreb
29. Silić, Josip. Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb
30. Stolar, Diana. 1995. *Standardizacijski procesi u kajkavskome književnome jeziku*. Filologija 24-25, 331-338.
31. Žagar, Mateo. 2013. *Hrvatska pisma i pravopisi u 17. i 18. stoljeću*. Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće. Croatica. Zagreb. 343-369.

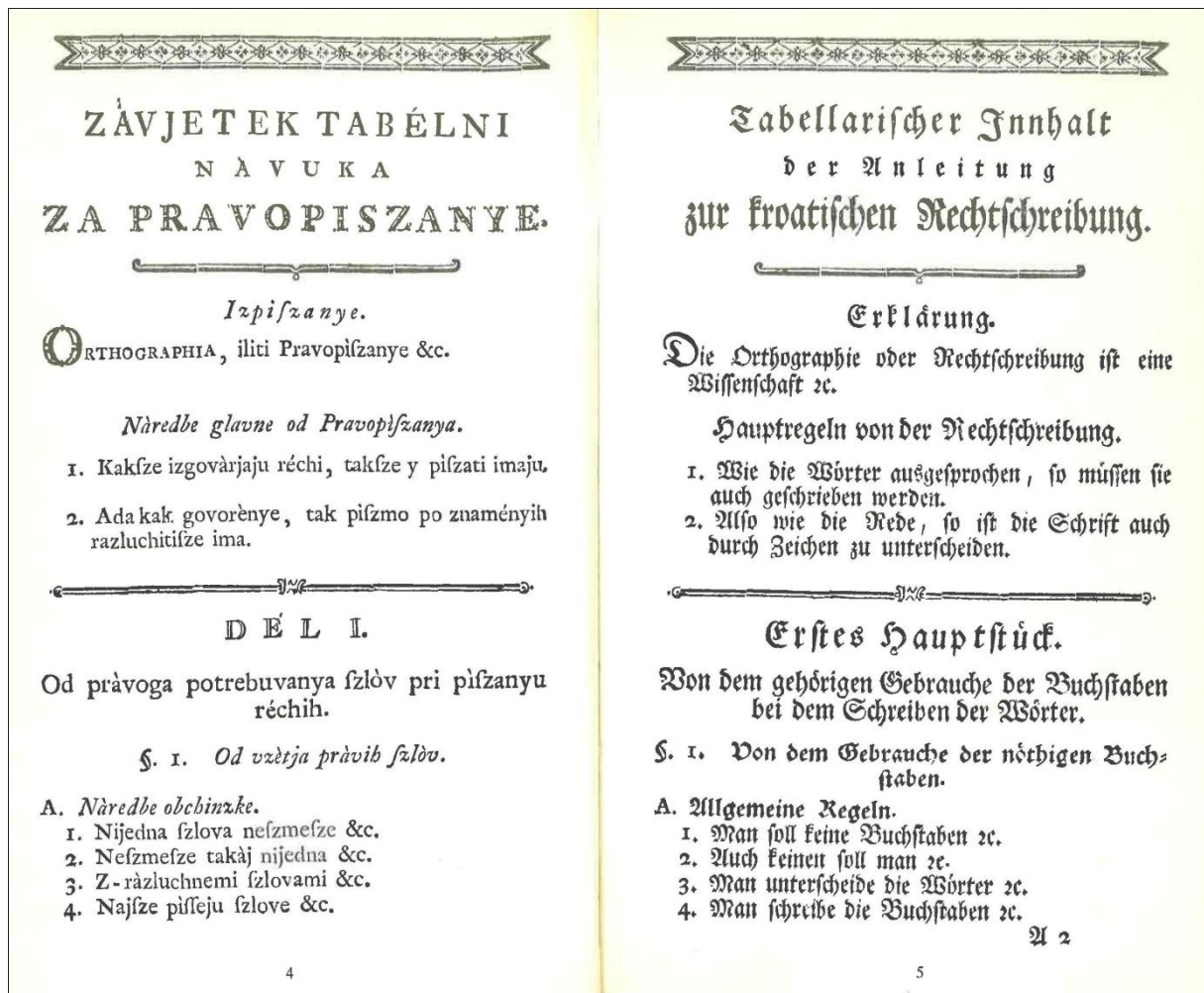
Internetski izvori

1. Bratulić, Josip. Damjanović, Stjepan. *Hrvatska pisana kultura – 18. stoljeće*. Croatica <http://www.croatica.hr/hrvpiskul/18stoljece> (pristupljeno 5. listopada 2019.)

2. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. *Pravopisi hrvatskoga jezika* <http://ihjj.hr/stranica/pravopisi-hrvatskoga-jezika/30/> (pristupljeno 5. listopada 2019.)
3. Hrvatska enciklopedija <http://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 14. listopada 2019.)
4. Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/> (pristupljeno 5. listopada 2019.)
5. Marković, Ivan. *Hrvatski pravopisi*. Zagreb <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1793&naslov=hrvatski-pravopisi> (pristupljeno 5. listopada 2019.)
6. Hrvatska pod Habsburgovcima [https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_pod_Habsburzima#Oživjela_Hrvatska_i_mir_u_Srijem_Karlovcima_\(1699.\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_pod_Habsburzima#Oživjela_Hrvatska_i_mir_u_Srijem_Karlovcima_(1699.)) (pristupljeno 14. listopada 2019.)
7. Korijenski pravopis https://hr.wikipedia.org/wiki/Korijenski_pravopis (pristupljeno 5. listopada 2019.)
8. Pravopis hrvatskoga jezika https://hr.wikipedia.org/wiki/Pravopis_hrvatskoga_jezika (pristupljeno 5. listopada 2019.)
9. Prilog emisije "Jezik za svakoga" o izložbi "375 godina hrvatskih pravopisa" <https://www.youtube.com/watch?v=SuGX2kWERA&feature=youtu.be> (pristupljeno 5. rujna 2019.)
10. Vuk, Tihomir (2017) *Obrazovni sustav u Hrvatskoj za vrijeme Marije Terezije* (diplomski rad). 7-14. <https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1189/datastream/PDF/view> (pristupljeno 29. kolovoza 2019.)

10. Prilozi

U ovom dijelu priloženi su dijelovi pretiska *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol*, Ofen (Budim), 1779. Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje izdano 2003. i Mandićeva *Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779.* u izdavanju Matice hrvatske u Osijeku.

Slika 4. *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol*, Ofen (Budim), 1779., str. 4. i 5.

B. Naredbe ošzebújne.

- I. Za šzlove glazovite.
 a. Dvoiglasznike Horvãti &c.
 b. Jeden šzamoglasznik mezto &c.
 Za poznati još bolye.

A —
 1) Na krãtkom &c.
 2) Na dugom &c.
 3) Jemlešze takaj &c.

E —
 1) Kad ima glãšza odpertoga &c.
 2) Kad pak ima &c.
 3) Pri menye odpertem &c.

I —
 Poleg zkupglaznikov jedino &c.

O —
 Na krãtkom, y na dugom &c.

U —
 Ima glãšza dugoga, y &c.

Y —
 1) Piššezze, kad veše rechi &c.
 2) Kada z-zkupglaznikom &c.

2. Za šzlove neglazovite.
 a. Kada zkupglazniki &c.
 b. Zkupglazniki zarad &c.
 Bolye zpodobniši jeznu &c.

1) B, p, v.
 2) C, k.

* K, znamenuje pridãnye &c.

3) D, t.
 4) F, ph, v.
 5) G, k.
 6) L, r.

B. Besondere Regeln.

- I. In Umschreibung der Selbstlauter.
 a. Die Doppellauter sind zc.
 b. Die Selbstlauter müssen nicht zc.
 Daher ist es nöthig zc.

A —
 1) Wird kurz ausgesprochen zc.
 2) Lautg.
 3) Es dienet auch zc.

E —
 1) Wenn es einen hessen zc.
 2) Hat es aber einen offenen zc.
 3) Bey einem minder offenen zc.

I —
 Wird neben denen Mitsautern zc.

O —
 Wird kurz und lang zc.

U —
 Lautet lang und kurz.

Y —
 1) Bindet die Wörter.

2) Bei den Mitsautern d, g, l, n. zc.

2. In Umschreibung der Mitsauter.

- a) Sollen die Mitsauter — so zc.
 b) Man soll die im Laute zc.

Die mehr gleichlautenden zc.
 1) B, p, v.
 2) C, k.

* k heißt soviel zc.

3) D, t.
 4) F, ph, v.
 5) G, k.
 6) L, r.

* Vše oztale réchi zván rechenih šcedem ná-
rednih dobadyajuče vu Horvatzkom z-má-
lemi šzlovami píszatšze imaju.

D E L I I.

Od nárednoga réchih na šzlovke delénja, y
šzlovkih prenášfanya.

I. N Á R E D B E za nezeštávlene réchi.

A. Kada dva Szamoglašzniki vu Horvatzkih (kaj
prav govoreč nigdar né) ali y iz ztranzkoga
jezika vžetih réchih zkup dojdú, razdelyujuše;
n. p. *Šo-ab, Mo-ab, di-ak, Žto-im, bo-im/ze,*
bri-em. gl. gori nar. od Szamogl. i. *
B. Kadé dojde jeden Zkuplašznik med dvemi
šzamoglašzniki, takšze on k-zadnyomu preneše;
n. p. *a-li, Ne-bo, vu-ra, bu-de.*
C. Dòjdu dva, áli víše razluchlivi zcuplašzniki
med dvemi šzamoglašzniki, šzám zadnyi k-drú-
goj šzlovki jemleše; n. p. *viš-še, An-gel, der-vo.*

D. Zkupšzlofene nerazluchlive šzlove z-veštinum
na pochetku zcupdohadyajuče y vu šzredini
zcupoznajaju, ter k-drugi šzlovki jemluše; n. p.
Cze-šzar, bo-chu.

II. N á r e d b e za zštávlene réchi.

A. Kakšze koja réch zcupšzlofi, takšze y na Szlov-
ke razdeli: n. p. *Dvoj-šarb, pod-plat, od vech,*
rverdo-glav.

B. Koje šzlovke naztranoviti náchin izhadyaju, ter-

* Šlle úbriže Wórtér, die in den 7. Regeln
nicht enthalten sind, schreiben die Kroaten
mit kleinem Buchstabel.

Zweytes Hauptstück.

Von der gehörigen Abtheilung der Wórtér in
Sylben, und Trennung derselben.

I. Regeln in einfachen Wórtérn.

A. Zween nacheinander stehende Selbstlauter im
Kroatischen (was recht zu sagen nie geschieht)
ja auch in fremden Wórtérn werden getrennet;
š. B. *Šo-ab, Mo-ab, Di-ak, zto-im, bo-*
im/ze, bri-em. ©. oben Reg. vom Selbst. i *

B. Wenn ein Mitlauter zwischen zween Selbst-
lautern steht, so nimmt man ihn zur folgenden
Sylbe; š. B. *A-li, Ne-bo, vu-ra, bu-de.*

C. Wenn zween Selbstlauter stehen, so nimmt
man nur den letzten zur folgenden Sylbe; š.
B. *Viš-še, An-gel, der-vo.*

D. Die zusammengefesten untrennbaren Mitlauter
die meistens im Anfange eines Wortes besam-
menstehen, bleiben auch in der Mitte beisammen,
und werden zur folgenden Sylbe genommen;
š. B. *Cze-šzar, bo-chu.*

II. Regeln in zusammengefesten Wórtérn.

A. Wie ein Wort zusammengefest ist, so wird
es auch getheilet; š. B. *Dvoj-šarb, pod-plat,*
od-vech, rverdo-glav.

B. Gewisse Sylben, die den Wórtérn zu Endst-
e 2

D E L I V.

Pravopisni red

Nekojih zarad nekuliko zgodnjeseга izgovorjannya, ali z koro zvezema jednake koje izlove dvojnih redob, koje vu piszanyu dobro razluchiti ze imaju.

Viertes Hauptstück

Orthographisches Verzeichniß

einiger wegen etwas gleichlautender Aussprache oder eines und des andern beinahe gleichen Buchstabens zweifelhafter Wörter, die im Schreiben genau unterschieden werden müssen.

A.

Aldou, kajšce aldije.
Ar'ou, al'on.
Ar'ou, ar'on.
Bân, ist Würde.
Bar, konchemat.
Brat, z-chemize kaj tuche.
Brat, Stuber.
Brat, von berem.
Brach, drach.
Braw, ist ein Schitt.
Bravo, verlo.
Berš's je, šiman da je.
Berz, hiter.

Bero, dervo prek jarka.
Dervo, von dervo.
Bezg, Bich, hit, rit.
Bled, prez farbe.
Blad, falenye.
Bob, zebine.
Bog, Gott.
Bok, korrig tela.
Boj, tábor, harenye.
Bol, von bolecti.
Bol, von bozti.
Pol, vol.
Polye, von dobro.
Polye.
Bránye, von brati.

Pránye, von prati.
Brányig, pticza.
Bráda.
Brána.
Hrána.
Brétz, féla derva.
Prez, von prezti. **Prez**.
Bráva.
Brítka, von britek, fuhék.
Bród, ladya za prepelyatšze.
Broj.
Bulia.
Duha, *Duha* von duh.
Buka, vika.
Bukva, drevo bukovo.
C.
Chaplyá, pticza.
Koplyá.
Chášč, hip.
Cházz.
Chaber, velika polzuda.
Cher'et.
Cheden, vědnoga detsánya.
Chuden.
Chern, Cherv.
Chini, von chin.
Chini, von chinici.
Chivá, jata czela.
Chávea.
Chud, chudih von chudo.
Čkut, Timanye, bitše.
Chin - ladjicza. **Chin**.
Čášt, czel, czév, czovt, šzvet.
D.
Dán, den.
Dar, prikazno.
Déb, pticza.
Ded, otcza, otcz.
Dél, falat, otchinzvo.

Déli, ovi, von del.
Deit, on, von delici.
Dug, dugi.
Dug, dušen bití.
Duh, *szul*, *puti*.
Dróg, drógi.
Drug, oichek. *Jug veter*.
F.
Falim, von faleci.
Kalim, -kaliti.
Hoáim, -hváiti.
Palim, -páiti, ígati.
G.
Gáj, loza.
Gáz, gazenye.
Pášč, pšovj.
Pašč, pelz.
Gerda, von gerd.
Gráds, falat zemlye.
Glad, Hlad.
Glášč, Klášč.
Glava, Gláva.
Gozt, príhodnik, gošchemik.
Guzt, jako zkupno.
Lizt, na dervu, ali papiru.
Gráđ, híša velika.
Gróh, szochivo.
Gréh.
Grob, za pokopati.
H.
Hebed, tráva.
Herbet, Ztran, téla.
Herg, zaimách.
Hers, sitek.
Hert, pelz lovni vekší.
Hip, *kip*, *kit*.
Hód, hodenye.
Giud, zel.

<i>Szvéti</i> , on, non szvétiti.	<i>Vöd</i> , vodenye.
<i>Szvéti</i> , szvet.	<i>Vöd</i> , vodih.
<i>Szveti</i> , szvetiti.	<i>Vös</i> , vosih.
T.	<i>Vösz</i> , Kola nametana.
<i>Tät</i> , koj krade.	<i>Vreche</i> , fakely.
<i>Täzt</i> , fenini Oteez.	<i>Vrùche</i> , pretoplo.
<i>Tern</i> . Ztern.	<i>Vük</i> . <i>Vnuk</i> . <i>Vun</i> . <i>Vür</i> .
<i>Tele</i> . <i>Télo</i> .	<i>Vüjs</i> . <i>Büjs</i> . <i>Vafs</i> . <i>Nafs</i> .
<i>Tenya</i> , széncze.	Z.
<i>Tepnya</i> , ferfrek.	<i>Záda</i> } odzäd, nazäd.
<i>Terh</i> , tesina. <i>Terfsz</i> .	<i>Zája</i> } odzäd, nazäd.
<i>Tih</i> , miroven.	<i>Základ</i> } zalofeno dugoványe.
<i>Tik</i> , izker.	<i>Zalog</i> } zalofeno dugoványe.
<i>Träg</i> , szléd za hodechem.	<i>Zászad</i> , kajfze polzadi.
<i>Träk</i> , zkrajek pri szüknu.	<i>Zászed</i> , naztreguványe.
<i>Träm</i> , vu hifi.	<i>Zástor</i> , zakrivalo.
V.	<i>Zatvor</i> , zapiránye.
<i>Vedro</i> , lépo.	<i>Zel</i> , hüd.
<i>Védro</i> , mera.	<i>Zelen</i> . <i>Zelje</i> . <i>Zel je</i> .
<i>Vech</i> , viffe.	<i>Zet</i> , Kcherini mus.
<i>Verch</i> , pehar.	<i>Zid</i> . <i>Zób</i> . <i>Züb</i> .
<i>Verh</i> , viffak mere, ali brega.	<i>Zto</i> . <i>Ztoj</i> . <i>Ztojè</i> . <i>Ztol</i> . <i>Ztal</i> .
<i>Vert</i> .	<i>Ztráha</i> , non zträh.
<i>Veszlo</i> , pri lädji.	<i>Ztreha</i> , pri krovu. <i>Ztréla</i> .
<i>Veszelo</i> . non vezel.	<i>Zvezt</i> , oder Szvèzt, duffno
<i>Vid</i> , videnye.	zpoznanje.
<i>Vud</i> , kotrig.	<i>Zvezd</i> , zvezdih.
<i>Vuditi</i> , nadím metati.	<i>Z vüzt</i> , iz vüztih.
<i>Voditi</i> . pelyati.	

K O N E C Z.

U P U T J E N J E

K' SLAVONSKÓMÚ

P R A V O P I S Á N J U .

Prikázánje.

PR A V O P I S Á N J E illiti Orthographia jezt Znánje, &c.

P E R V O P O G L Á V J E .

Od pristojožná Përibovánjá slovab kod Upisovánja slovab i Riecsib &c.

I. O D D I L É N J E .

O1 Potride velikih slovab.

V E L I K Á slová pöstavljajuse:

- A. Na Pocsëtku svakóga Govorenja.
- B. Na Pocsëtku svakóga vësha.
- C. Na Pocsëtku svake Pöglavitë Riecsi, kako ta-kojer &c.
- D. Na Pocsëtku oniü Riecsih, koje na Miftu &c.

Biljeka.

A n l e i t u n g

S U T

Slavonischen Rechtschreibung.

Erklärung.

Die Rechtschreibung oder Orthographie ist eine Wissenschaft zc.

Erstes Hauptstück.

Von dem gehörigen Gebrauche der Buchstaben bey dem Schreiben der Sylben und Wörtter.

I. Abtheilung.

Von dem Gebrauche der großen Buchstaben.

Die großen Buchstaben sezet man

- A. Im Anfange einer jeden Rede.
- B. Im Anfange eines jeden Verses.
- C. Im Anfange eines jeglichen Hauptwortes; wie auch zc.
- D. Im Anfange derjenigen Wörtter, welche die Stelle zc.

213

U P Ů T J Ě N Í

K' S L A V Ō N S K Ō M Ū

P R A V O P I S Ā N J U.

Prikázání.

PR A V O P I S Ā N J E illici Orthographia jest znání, Rieci přistjnímah Slovih písači, njé kod Ulámánja pravo diliti, i različitá Zlaménja Rázliké upravno potřibovati.

P E R V Ō P O G L Ā V J E.

Od Přistjnjogá Potřibovánja Slovač kod Upisvánja Slovkib i Riecišib.

I. O D D Í L Ě N Í E.

Od Potřibe velikib Slovač.

V E L I K Ā Slovač pōstavljaúse

A. Na Pōčetku svakógá Govorenjá; na Příliku: Pōčetak Mudrosti jest strah Boží.

Z n l e i t u n g

i u r

Slavonischen Rechtschreibung.

Erklärung.

Die Rechtschreibung oder Orthographie ist eine Wissenschaft, die Wörter mit den gehörigen Buchstaben zu schreiben, sie bey dem Abbrechen gehörig zu trennen, und die verschiedenen Unterscheidungszeichen richtig zu gebrauchen.

Erstes Hauptstück.

Von dem gehörigen Gebrauche der Buchstaben bey dem Schreiben der Sylben und Wörter.

I. Abtheilung.

Von dem Gebrauche der großen Buchstaben.

Die großen Buchstaben sezet man

A. Im Anfange einer jeden Rede: z. B. Pōčetak Mudrosti jest strah Boží. Der Anfang der Weisheit ist die Furcht Gottes. B 2

B. Na Pocsětku svakògà Réda pjesmenòga; na Pr.

Danfè Tebe Boxe boim,

Danfè ljubim, tvój strah meni;

Da o Tebi ja nezdovòim,

Tèbe molim; neuztègni.

C. Na Pocsětku svaké pòglavité Ricšì, kako ta-kojer vlastnih Imènah Varòshah, Mišlah, Dèixavah, i Sòstvah; n. Priliku: Kucha, Zà-greb, Slavònià, Petàr, Anna.

Biljexka.

Poglavità Ricès, jest takovà Ricès, prid ko-jomfè fàmo jèdna iz slidèchih Ricših: ovì, ovà, ovò: illi jedan, jednà, jednò, pòs-tavitì more; n. Priliku: ovi Cšovik, ovà Xena, ovò Diete; jedan Cšovik, jednà Vàrosh, jednò Imànje.

D. Na Pocsětku onih Ricših, kojé Mjèsto Ric-cšì pòglavitè imaju; na Priliku: Mlogù opùst-ljivi u Nàuku; Naucnu jesù korisni Domòvini.

E. Na Pocsětku svih onih Ricših, kojèfè u Nà-dimenu na Sobštva pozivaju; na Priliku: Vi, Oni, Vashè, Njiovò Dobrorodstvo.

F. Za Svèrshnóm Diokóm; na Priliku: Ljubite Boga i Iskernjèga. Pòstùjte svakòga,

B. Im Anfange eines jeden Verses: ð. B.

Dich zu fürchten, dich zu scheuen,

Dich zu lieben, und in dir

Nicht zu zweifeln, mich zu freuen

Gott! bitt' dich, verleihe mir!

C. Im Anfange eines jeglichen Hauptwortes; wie auch der eigenen Namen der Städte, Dörfer, Länder, und Personen: ð. B. Kucha, Haus; Zagreb, Ngram; Slavonia, Slavonen; Petàr, Peter; Anna, Anna.

Zimmerkung.

Ein Hauptwort ist ein solches Wort, vor welchem sich nur eines aus den folgenden Wörtern: ovi, der; ova, die; ovo, das; oder: jedan, ein; jedna, eine; jedno, ein, setzen läßt; ð. B. ovi Cšovik, der Mann; ovà Xena, die Frau, oder das Weib; ovò Diete, das Kind; jedan Cšovik, ein Mensch; jedni Vàrosh, eine Stadt; jedno Imànje, ein Gut.

D. Im Anfange derjenigen Wörter, welche die Stelle eines Hauptwortes vertreten: ð. B. Mlogù opùstljivi u Nàuku; Nàucni jesù korisni Domovini: Viele sind nachlässig im Lernen; die Gelehrten sind nützlich dem Vaterlande, u. s. w.

E. Im Anfange aller derjenigen Wörter, die sich im Titel auf Personen beziehen: ð. B. Vi, Sie; Oni, Sie; Vashè, Euer; Njiovò, Ihr; Dobrorodstvo, Wohlgebohrn.

F. Nach einem Schlüsselpunkte: ð. B. Ljubite Boga i Iskernjèga. Pòstùjte svakòga; Liebet Gott, und den Nächsten Ehret jedermann.

<i>rāniti valja glādnoga.</i>	nähren.
<i>Sina Otac rad isna.</i>	der Sohn.
<i>Sinna , illi Prilika csa.</i>	der Schatten.
<i>Siena ove Godine csuvati</i> valja.	das Heu.
<i>Sad idi , ako hochesh.</i>	ist.
<i>Sid Dêrvja.</i>	die Pflanzung.
<i>Sviet je varljiv.</i>	die Welt.
<i>Svitt komu datti illi Viche.</i>	der Rath.
<i>Sid od Vina.</i>	das Faß.
<i>Sud Boxji.</i>	das Gericht.
<i>téxak ,nositi.</i>	schwer.
<i>Texak u Polju xivo neka</i> radi.	Ein Tagelöhner.
<i>tāvan , illi cern.</i>	dunkel.
<i>Tavan na Kuchi.</i>	der Boden.
<i>Ushi ima Csovik.</i>	die Ohren.
<i>Ushi dêrxese Djece.</i>	die Kaiser.
<i>V'le jesu izmisliene.</i>	die Waldgöttinnen.
<i>Vile , kojimahse Sieno</i> meche.	die Hengabel.
<i>Zamírka , illi Uvridjenje.</i>	eine Beleidigung.
<i>Zamírka nad csimgod.)</i>	eine Anmerkung.

С R D С.

11. Popis slika i tablica

Slika 1. Periodizacija hrvatske jezične povijesti (Brozović 2008: 33)	10
Slika 2. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, 1779.</i>	16
Slika 3. <i>Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie, 1779.</i>	30
Slika 4. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779., str. 4. i 5.</i>	55
Slika 5. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779., str. 6. i 7.</i>	56
Slika 6. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779., str. 36. i 37.</i>	57
Slika 7. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779., str. 50. i 51.</i>	58
Slika 8. <i>Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol, Ofen (Budim), 1779., str. 54.</i>	59
Slika 9. <i>Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779., str. 6. i 7.</i>	60
Slika 10. <i>Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779., str. 20. i 21.</i>	61
Slika 11. <i>Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779., str. 26. i 27.</i>	62
Slika 12. <i>Uputjenje k'slavonskomu Pravopisanju za Potrebu narodnieh Ucionicah u Kraljestvu Slavonie 1779., str. 62.</i>	63

Tablice

Tablica 1. Prikaz jezikoslovnog nazivlja u pravopisima.....	43
---	----

Hrvatski pravopisi u 18. stoljeću

Sažetak

U radu se prikazuju hrvatski pravopisi u 18. stoljeću koji su ujedno i prvi pravi hrvatski pravopisi. Donosi se književno-jezični pregled povijesti u Hrvatskoj u 18. stoljeću koji je važan zbog prikaza reforme školstva u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Daje se analiza i usporedni pregled oba pravopisa kojim se utvrđuju međusobne sličnosti i razlike, i usporedba sa suvremenim nazivljem.

Ključne riječi: pravopisi 18. stoljeća, hrvatski jezik 18. stoljeća, *Kratki navuk*, *Uputjenje*, Antun Mandić, nazivlje

Croatian orthographies published in 18th century

Summary

The paper lays out the Croatian orthographies published in 18th century, which are also the first Croatian orthographies. A literary-linguistic overview of the history of Croatia in the 18th century is given, which is important because of the presentation of education reform in the Austro-Hungarian Monarchy. An analysis and comparative overview are given of both orthographies, which establish mutual similarities and differences, and comparative overview with modern terminology.

Key words: the 18th century orthographies, Croatian language in 18th century, *Kratki navuk*, *Uputjenje*, Antun Mandić, terminology

